

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька Академія»
Навчально-науковий інститут
міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему: **«Євроінтеграційна політика Сербії: проблеми та перспективи»**

Виконав студент другого курсу, групи ЗММв-2
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»,
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини»

Шевцов Роман Миколайович

Керівник – кандидат історичних наук,
Корнійчук Любов Володимирівна

Рецензент - _____

Робота допущена до захисту

(протокол № _____ засідання кафедри міжнародних відносин
від “__” _____ 2025
року

Завідувач кафедри міжнародних відносин:

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ПП – Прямі іноземні інвестиції
УСА – Угода про стабілізацію та асоціацію
ВВП – Валовий внутрішній продукт
ЗМІ – Засоби масової інформації
СФРЮ – Соціалістична Федеративна Республіка Югославія
ЄЕС – Європейська Економічна Спільнота

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	
2	
ВСТУП.....	
4	
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ СЕРБІЇ.....	
9	
Висновок до розділу 1.....	
31	
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ ДЕРЖАВИ.....	
33	
2.1. Підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію.....	33
2.2. Отримання Сербією статусу кандидата на вступ до ЄС та початок переговорів про вступ.....	

2.3. Хід переговорів на сучасному етапі	
48 Висновок до розділу	
2.....	55
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СЕРБІЇ.....	
57	
3.1. Вплив Росії на євроінтеграційний курс держави.....	
57	
3.2. Косовська проблема в контексті європейської інтеграції Сербії.....	62
3.3. Перспективи євроінтеграції Сербії.....	71
Висновок до розділу	
3.....	80
ВИСНОВКИ.....	
82	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	86
ДОДАТОК	1
.....	96
2	98

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах трансформації європейського геополітичного ландшафту процес розширення Європейського Союзу на Західні Балкани набуває особливого значення як для забезпечення регіональної стабільності, так і для реалізації стратегічних інтересів ЄС щодо безпеки та економічного процвітання європейського континенту. Сербія, як найбільша за територією та населенням країна регіону, займає особливе місце в цьому процесі, демонструючи складну траєкторію європейської інтеграції, що характеризується водночас формальним прогресом у переговорах про членство та численними політичними, інституційними й геополітичними викликами.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року докорінно змінило стратегічні пріоритети Європейського Союзу,

перетворивши процес розширення на Західні Балкани з бюрократичної процедури на геополітичний імператив. У цьому контексті європейська інтеграція Сербії стала критичним питанням не лише для самої країни, але й для архітектури безпеки всього європейського континенту. Водночас, балансування Белграда між євроінтеграційними прагненнями та збереженням тісних відносин з Росією та Китаєм створює унікальну ситуацію, що потребує комплексного наукового аналізу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу проблем та перспектив євроінтеграційного курсу Сербії в умовах посилення геополітичної конкуренції, трансформації політики розширення ЄС та зростаючого значення Західних Балкан для європейської безпеки. Розуміння механізмів, викликів та можливих сценаріїв інтеграції Сербії до Європейського Союзу має важливе значення для прогнозування майбутньої конфігурації європейської спільноти та стабільності балканського регіону.

Стан наукової розробки теми. Питання європейської інтеграції Сербії привертає увагу широкого кола дослідників як в Україні, так і за кордоном. Серед зарубіжних науковців варто виділити праці Маурізіо Дабровскі та Леонарда Лері

5

Моффата, які у дослідженні «Зміна динаміки Західних Балкан на шляху до членства в Європейському Союзі» аналізують сучасний стан переговорного процесу та перспективи розширення [13]. Важливий внесок зробили Йоанніс Армакулас, Ніколай Дімітров, Іоаніс Йоаннідес та інші автори публікації «Розширення ЄС на Західні Балкани: де є воля, там є шлях», які досліджують політичні та інституційні аспекти інтеграції [3].

Косовське питання в контексті європейської інтеграції аналізується у дослідженнях Доренди Імері «Безкінечні переговори між Косово та Сербією: нормалізація, взаємне визнання чи статус-кво?» та Марко Г. Амадіо Вічере «Майбутнє повернулося: ЄС, Росія та суперечка між Косово та Сербією» [27].

Українські дослідники висвітлюють євроінтеграцію Сербії переважно через призму її зовнішньополітичних орієнтацій та слабого реформування,

підкреслюють затяжний характер процесу та структурні проблеми сербської політичної системи. Дослідження та публікації експертів О. Кузнєцова, В. Кузьменко розглядають Сербію як приклад для порівняння з іншими балканськими державами. Загалом українські формують спільний висновок про те, що ключові бар'єри інтеграції лежать у площині політичних рішень Сербії [60, 61, 62].

Водночас, незважаючи на наявність праць, що висвітлюють окремі аспекти євроінтеграційної політики Сербії, тема потребує комплексного аналізу із врахуванням нових тенденцій у регіоні.

Мета дослідження - комплексно проаналізувати євроінтеграційну політику Сербії, виявити ключові проблеми та перспективи здобуття членства країни в Європейському Союзі в умовах сучасних геополітичних викликів. Реалізації мети сприяє розв'язання наступних **завдань**:

- охарактеризувати передумови та механізми інтеграції Сербії до ЄС; - дослідити процес підписання та реалізації Угоди про стабілізацію та асоціацію між ЄС та Сербією;

- проаналізувати хід переговорів про членство на сучасному етапі та виявити ключові перешкоди;

6

- визначити вплив Росії на євроінтеграційний курс Сербії; - з'ясувати вплив косовської проблеми на курс європейської інтеграції Сербії;

- оцінити перспективи євроінтеграції держави та можливі сценарії розвитку подій.

Об'єктом дослідження є євроінтеграційна політика Республіки Сербія на сучасному етапі.

Предмет дослідження: проблеми та перспективи реалізації євроінтеграційного курсу Сербії в контексті вимог членства в Європейському Союзі, геополітичних викликів та внутрішніх трансформаційних процесів.

Хронологічні рамки дослідження: період з 2000 року по 2025 рік. Нижня межа обумовлена падіння режиму Слободана Мілошевича та початком

політичної трансформації, після якої Сербія офіційно бере курс на європейську інтеграцію; згадуються також події, що передували цьому для поглибленого розуміння умов, в яких формувався євроінтеграційний вектор зовнішньої політики держави. Верхня межа визначається сучасним станом переговорного процесу та актуальними викликами євроінтеграційної політики держави.

Географічні рамки дослідження включають Республіку Сербія, а також увага приділена регіону Західних Балкан, що є частиною політики розширення ЄС, та враховується роль зовнішніх акторів (ЄС, Росія, Китай).

Методи дослідження. Під час написання роботи використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів політологічного дослідження. Системний метод застосовано для комплексного аналізу євроінтеграційної політики Сербії як цілісної системи взаємопов'язаних елементів, що включає інституційні механізми, політичні рішення та зовнішні впливи. Компаративний метод використано для порівняння прогресу Сербії з іншими країнами кандидатами Західних Балкан, зокрема Чорногорією та Албанією. Метод івент аналізу застосовано для систематизації ключових подій переговорного процесу, включаючи міжурядові конференції, підписання угод та прийняття стратегічних документів. Інституційний метод дозволив проаналізувати роль та

7

функціонування інституційних механізмів, що забезпечують процес європейської інтеграції. Історичний метод використано для дослідження еволюції відносин Сербії з ЄС від початку демократичних трансформацій. Метод аналізу документів застосовано для вивчення договірно-правової бази відносин, включаючи Угоду про стабілізацію та асоціацію, звіти Європейської комісії, резолюції Європейського парламенту та інші офіційні документи.

Джерельна база дослідження складається з низки важливих груп джерел. Зокрема, включає нормативно-правові акти та офіційні документи: Угода про стабілізацію та асоціацію між ЄС та Сербією, Брюссельська угода, Брюссельсько-Охридські угоди, рішення та резолюції Європейської ради та Європейського парламенту. Важливу роль у дослідженні відіграють аналітичні звіти міжнародних організацій: щорічні звіти Європейської комісії щодо Сербії,

звіти про верховенство права, документи ОБСЄ/БДПЛ щодо моніторингу виборів, аналітичні матеріали Європейського центру політики в Белграді. У роботі також використані соціологічні дослідження: дані Євростату щодо торгівлі та економічних показників, результати опитувань громадської думки щодо підтримки євроінтеграції, статистика щодо узгодження зовнішньої політики. Також автором використовуються матеріали інформаційних агентств та аналітичних порталів: Balkan Insight, European Western Balkans, Euronews, BBC, Radio Free Europe.

Наукова новизна роботи полягає у реалізації комплексного дослідження євроінтеграційної політики Сербії, яке охоплює як інституційно-правові механізми, так і геополітичні виклики сучасного етапу. Системно проаналізовано вплив повномасштабного вторгнення Росії в Україну на динаміку європейської інтеграції Західних Балкан і, зокрема, Сербії. Детально досліджено Брюссельсько-Охридські угоди 2023 року та їхній вплив на переговорний процес, а також проаналізовано Новий план зростання для Західних Балкан як інструмент прискорення інтеграції. Комплексно вивчено косовське питання не лише як двосторонню суперечку, але й як ключовий чинник, що визначає перспективи членства Сербії в ЄС. На основі аналізу сучасного стану переговорів та

8

внутрішньополітичної ситуації в Сербії запропоновано авторську класифікацію можливих сценаріїв розвитку євроінтеграційного процесу.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані державними органами України, зокрема Міністерством закордонних справ, для формування політики щодо балканського регіону та координації позицій у рамках європейської політики розширення. Також матеріали дослідження можуть бути використані для підготовки до семінарських занять студентами, що вивчають зовнішню політику держав Південно-Східної Європи.

Практична апробація. За результатами дослідження опубліковано статтю «Проблема Косово на шляху європейської інтеграції Сербії» у збірнику «Наукові записки студентів та аспірантів» (серія «Міжнародні відносини», вип 10, 2025

р.). Також на Науковому блозі Національного університету «Острозька академія» опубліковано статтю «Відносини Сербії з Російською Федерацією: вплив на євроінтеграцію держави».

Структура роботи обумовлена реалізацією дослідницьких завдань і включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та літератури, додатки.

9

РОЗДІЛ 1.

СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ СЕРБІЇ

Євроінтеграційний курс Сербії являє собою складний і суперечливий процес, що охоплює період від розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія до сьогодення. Цей шлях характеризується численними політичними, економічними та соціальними викликами, які визначали темпи та напрями зближення балканської держави з Європейським Союзом. Дослідження особливостей становлення євроінтеграційного курсу Сербії є важливим не лише для розуміння специфіки політики розширення ЄС на Західних Балканах, але й для аналізу загальних закономірностей трансформації постконфліктних суспільств та їхньої інтеграції до європейського простору.

Для розуміння сучасного стану євроінтеграційних процесів у Сербії необхідно звернутися до історичних передумов, що склалися ще за часів існування СФРЮ. Як зазначав В. Козлітін: «Соціалістична Федеративна Республіка Югославія, у складі якої до розпаду перебувала Сербія, першою із соціалістичних країн ще у 1967 році встановила офіційні відносини з Європейським економічним співтовариством. Це стало можливим завдяки особливій позиції Югославії у біполярному світі холодної війни, коли країна, незважаючи на соціалістичний устрій, зберігала незалежність від радянського блоку та проводила політику неприєднання» [55].

Розвиток відносин між СФРЮ та ЄЕС протягом наступних десятиліть демонстрував стійку тенденцію до поглиблення співпраці. У 1983 році

Югославія отримала статус спеціального і привілейованого сусіда ЄЕС, що свідчило про визнання з боку європейських структур особливої ролі цієї країни у регіональній стабільності та її потенціалу для подальшої інтеграції. Кульмінацією цього процесу стала подача Югославією у жовтні 1989 року заявки на асоційоване членство в ЄЕС, що відкривало перспективи повноцінного входження до європейських структур. Упродовж 1980-х років економічні, політичні й культурні

10

взаємозв'язки між СФРЮ та ЄЕС були більш інтенсивними і продуктивними, аніж в інших країнах Центрально-Східної Європи, що створювало сприятливе підґрунтя для майбутньої євроінтеграції [56].

Однак, ці позитивні тенденції були перервані драматичними подіями початку 1990-х років, коли розпочався процес розпаду Югославської федерації. На перших багатопартійних виборах до республіканських парламентів 1990 року в більшості республік СФРЮ перемогли антикомуністичні політичні сили, що стало виразом прагнення населення до демократичних змін та національного самовизначення. Втім, у Сербії та Чорногорії комуністи, які реформували свою партію в Соціалістичну партію Сербії та Демократичну партію соціалістів Чорногорії відповідно, отримали підтримку більшості населення і залишилися при владі. Це створило фундаментальну відмінність у політичному розвитку Сербії порівняно з іншими колишніми югославськими республіками та заклало основи для майбутніх складнощів на шляху до європейської інтеграції.

Після виходу зі складу СФРЮ Словенії, Хорватії, Боснії і Герцеговини та Македонії, наприкінці 1991 року – на початку 1992 року країни-члени Європейського Союзу визнали факт розпаду Югославської федерації. У листопаді 1991 року Європейська комісія скасувала Угоду про співпрацю з СФРЮ, хоча в Белграді залишилась на місці делегація ЄЕС на рівні повірених у справах. Це рішення стало першим кроком до тривалої міжнародної ізоляції Сербії, яка значно ускладнила перспективи її майбутньої європейської інтеграції та призвела до катастрофічних наслідків для економіки та суспільного життя

країни [57].

У квітні 1992 року було утворено Союзну Республіку Югославія у складі Сербії і Чорногорії, проте ця нова державна конструкція не отримала міжнародного визнання та продовжувала сприйматися світовою спільнотою як правонаступник режиму, відповідального за конфлікти на Балканах. Політика, яку проводило керівництво СРЮ на чолі з президентом Сербії Слободаном Милошевичем, який обіймав цю посаду до липня 1997 року, була спрямована на об'єднання навколо Сербії територій з компакним проживанням сербів. До 1994

11

року Сербія брала участь в усіх воєнних конфліктах і війнах на території колишньої СФРЮ, що призвело до розриву її відносин і відкритої конфронтації з європейськими країнами [58].

Як наслідок такої політики, восени 1991 року – навесні 1992 року було запроваджено широкомасштабні торгово-економічні санкції ООН і ЄС проти Сербії. У вересні 1992 року Рада Безпеки ООН виключила СРЮ з ООН, а 25 травня 1993 року створила Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії, який мав організувати судове переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії. Країна опинилася в цілковитій міжнародній ізоляції, що мало катастрофічні наслідки для її економічного та соціального розвитку та фактично перекреслило будь-які перспективи європейської інтеграції у найближчій перспективі [59].

Розрив традиційних економічних зв'язків, участь у воєнних діях на території сусідніх, уже суверенних держав, торгово-економічні санкції ООН спричинили небачений загальний спад виробництва в Сербії, неконтрольовану грошову емісію, гіперінфляцію, повний розлад фінансової системи, різке зниження життєвого рівня більшості населення, посилення соціального розшарування. Громадянські війни в Хорватії, Боснії і Герцеговині, масові потоки сербських біженців із цих країн призвели до нагнітання національної поляризації, живили націоналістичні настрої в сербському суспільстві. За таких

умов будь-які реформи, спрямовані на наближення до європейських стандартів, були неможливими, а сама ідея європейської інтеграції втрачала актуальність на тлі боротьби за виживання та збереження національної ідентичності.

Упродовж 1992-1997 років на парламентських виборах у Сербії найбільшу підтримку виборців мали три політичні партії: Соціалістична партія Сербії, Сербська радикальна партія і Сербський рух оновлення. СПС одна формувала уряди Сербії, що забезпечувало стабільність авторитарного режиму та консервацію існуючої політичної системи. До 1995 року майже 60% політичної еліти Сербії були колишніми членами Союзу комуністів Югославії, а майже 40%

12

мали понад десять років партійного стажу, що свідчило про високий ступінь спадкоємності між комуністичною номенклатурою та новою політичною елітою країни [59]. Ця ситуація створювала серйозні перешкоди для демократизації суспільства та унеможливлювала впровадження системних реформ, необхідних для європейської інтеграції.

Закінчення війн у Хорватії, Боснії і Герцеговині та укладення Дейтонських і Паризьких мирних угод у 1995 році створили умови для зміни політичної ситуації та економічного відродження Сербії і Чорногорії. СРЮ зробила перші кроки з нормалізації відносин із колишніми югославськими республіками і світовим співтовариством загалом. 9 квітня 1996 року було ухвалено Декларацію ЄС про визнання СРЮ з боку держав-членів ЄС, що стало важливим символічним кроком до виходу з міжнародної ізоляції та відновлення діалогу з європейською спільнотою [59].

25 липня 1996 року Рада ЄС ухвалила постанову про допомогу в реконструкції країн колишньої Югославії, що відкривало можливості для отримання європейської фінансової підтримки та технічної допомоги. У жовтні цього ж року Рада Безпеки ООН скасувала більшість санкцій щодо СРЮ, а 9 грудня 1996 року скасовано санкції ЄС стосовно СРЮ. Ці рішення створили передумови для економічного відновлення та поступового повернення Сербії до європейського співтовариства, хоча політична система країни залишалася авторитарною, а відносини з європейськими партнерами – напруженими [11].

У 1997 році Рада ЄС задекларувала нову регіональну політику на Балканах і цим створила умови для відновлення двосторонніх відносин із країнами регіону. Дипломатичні відносини між ЄС і СРЮ знову підвищилися до рівня послів, відновилися торгівля між СРЮ і ЄС. Однак конфронтація між Сербією й країнами Заходу залишалась, оскільки режим Милошевича продовжував викликати серйозне занепокоєння європейських лідерів своєю авторитарною природою, непередбачуваною політикою та потенційною загрозою регіональній стабільності.

13

У 1997 році в СРЮ дещо активізувались економічні реформи, спрямовані на пристосування економічної системи до ринкових методів господарювання. Сербська Скупщина ухвалила закони про приватизацію, іноземні інвестиції, засади податкової політики, митні тарифи, трудові відносини тощо. Наприкінці року в СРЮ намітилося збільшення обсягів виробництва та експорту до європейських країн, розпочалось оздоровлення банківської системи. Проте рівень безробіття залишався високим – до 30%, що свідчило про глибоку структурну кризу економіки та необхідність масштабних реформ для забезпечення сталого розвитку [58].

На початку 1998 року значно загострилося становище в автономному краї Косово, що мало далекосяжні наслідки для євроінтеграційних перспектив Сербії та призвело до нової хвилі міжнародної ізоляції. Утворена 1997 року Армія визволення Косова розпочала збройну боротьбу за незалежність краю від Белграда, використовуючи методи партизанської війни та терористичних актів. У відповідь сербський уряд розпочав воєнно-поліцейську операцію проти АВК, яка фактично перетворилася на репресії проти албанського населення Косова та викликала обурення міжнародної спільноти [6].

Захід вимагав від сербської влади припинити репресії проти албанського населення Косова і запропонував план мирного врегулювання косівської проблеми, яким передбачалося надання максимальної автономії краю і вивід сербських військ із його території. Однак перемовини між сербами і косівськими албанцями за участі ЄС закінчилися невдало, оскільки обидві

сторони зайняли непримиренні позиції. Відносини між СРЮ та ЄС знову погіршилися, а перспективи європейської інтеграції віддалилися, оскільки ЄС не міг підтримувати режим, який грубо порушував права людини та створював загрозу регіональній стабільності.

У березні – липні 1999 року війська НАТО здійснили воєнно-повітряну операцію проти СРЮ, що мала за мету припинення косівського конфлікту та запобігання гуманітарній катастрофі. Югославська армія й поліція змушені були залишити Косово, а контроль над краєм передавався адміністрації ООН і

14

міжнародним миротворчим силам під командуванням НАТО. Фактично край перейшов під управління косівських албанців, що спричинило масову міграцію сербського населення. Понад 2 тисяч косівських сербів залишили свої домівки в Косові, багато з них осіли на території Сербії, де кількість переміщених осіб досягла 800 тисяч, а кількість безробітних – майже 500 тисяч осіб. Конфронтація керівництва СРЮ зі світовою спільнотою ще більше посилилася, а Сербія опинилася у стані майже повної міжнародної ізоляції [9].

Поразка СРЮ у війні проти НАТО прискорила зміни в суспільній свідомості громадян Сербії, що мало фундаментальне значення для майбутнього євроінтеграційного курсу країни. Значна частина сербів внутрішньо змирилася з втратою Косова, звільнилася від націоналістичних настроїв, утопічних великосербських планів, певною мірою розчарувалася у Росії і переорієнтувалася на Європу. Це створило психологічні передумови для майбутніх демократичних змін та прийняття європейського вибору як стратегічного пріоритету національного розвитку, хоча цей процес був болючим та супроводжувався гострими внутрішньополітичними дискусіями.

У 1999 році Європейський Союз запропонував країнам Балканського півострова нову регіональну політику, що дістала назву Процес стабілізації та асоціації [61]. Її головна мета полягала у стимулюванні зближення балканських країн з ЄС через комплексний підхід, який охоплював політичні, економічні та соціальні аспекти трансформації. Значна увага приділялася відновленню і поглибленню регіональної співпраці, що мало сприяти подоланню наслідків

конфліктів та створенню передумов для стабільного розвитку регіону.

30 липня 1999 року на зустрічі в Сараєво глави держав та урядів ЄС, інших держав схвалили Пакт стабільності для Південно-Східної Європи, спрямований на підтримку країн регіону в їх прагненні встановлення миру, зміцнення демократичних політичних систем, дотримання прав людини, відродження економіки й підтримки вільного ринку, поетапного зближення народів Балканського півострова з рештою Європи. Цей документ визначив концептуальні засади політики ЄС щодо Західних Балкан на наступні роки та

15

створив інституційну рамку для координації зусиль міжнародної спільноти у регіоні [57].

ЄС запропонував країнам Західних Балкан проєкт стандартної Угоди про стабілізацію та асоціацію, що відповідав копенгагенським критеріям вступу до ЄС, встановленим у 1993 році. Ці критерії передбачали наявність стабільних інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу до меншин; функціонуючу ринкову економіку та здатність долати конкурентний тиск і ринкові сили всередині Союзу; здатність взяти на себе зобов'язання, що випливають з членства, включаючи прихильність до цілей політичного, економічного та валютного союзу.

Усе це створювало підвалини для початку відновлення відносин між Сербією та ЄС, хоча фактична участь СРЮ у Процесі стабілізації та асоціації на той час була неможливою через авторитарний характер режиму Милошевича. Розпочалися двосторонні перемовини між СРЮ та окремими країнами-членами ЄС, які намагалися зберегти канали комунікації з белградським керівництвом та підтримати демократичну опозицію всередині країни. Європейська спільнота розуміла, що тільки демократична Сербія зможе стати повноцінним партнером у європейській інтеграції.

Наприкінці 1999 року – у першій половині 2000 року в сербському суспільстві невдоволення урядом стало масовим, слабшав авторитет і вплив СПС, активізувалася діяльність опозиції, яка консолідувалася навколо ідеї демократичних змін та європейської інтеграції. У результаті позачергових

президентських виборів у СРЮ 24 вересня 2000 року і так званої бульдозерної революції 5-6 жовтня президентом СРЮ став кандидат опозиційного блоку Демократична опозиція Сербії, лідер Демократичної партії Сербії Воїслав Коштуніца [17].

У жовтні цього ж року сформовано перехідний кабінет міністрів Сербії із представників ДОС, СРО й СПС, а прем'єр-міністром став один із лідерів Демократичної партії Зоран Джинджич. Зміна влади в Сербії завершилася у грудні 2000 року, коли там відбулися дочасні парламентські вибори, за

16

результатами яких ДОС отримала 64% голосів, а СПС – лише 12,8% голосів виборців. Уперше СПС поступилася першим місцем, що символізувало кінець епохи Милошевича. 25 січня 2001 року сформовано новий коаліційний уряд Сербії, очолений Зораном Джинджичем [60].

До влади в Сербії прийшли ліберально-демократичні політичні сили, які проголосили європейську інтеграцію своїм стратегічним пріоритетом. Країна вступила на шлях демократичного розвитку, переходу від авторитаризму до класичної європейської демократії. Це створило принципово нові можливості для реалізації євроінтеграційного курсу, хоча шлях до Європи був ускладнений численними внутрішніми та зовнішніми викликами, включаючи необхідність співпраці з Гаазьким трибуналом, проведення болючих економічних реформ та подолання спадщини авторитаризму.

Зміна влади значно загострила політичну ситуацію в країні, оскільки представники старого режиму продовжували контролювати значні важелі впливу. Президентом Сербії залишався представник СПС Мілан Милутинович, усі керівні посади обіймали соціалісти, прихильники і ставленики Слободана Милошевича. Керівництво Чорногорії не визнало результати президентських виборів восени 2000 року, відмовилося брати участь у формуванні союзного уряду і взяло курс на вихід із федерації, що створювало додаткові виклики для державного будівництва та ускладнювало процес європейської інтеграції.

На початку 2000-х років Сербія була середньо розвинутою індустріально аграрною країною з глибокими структурними проблемами в економіці. У 2001

році в приватному секторі вироблялося понад 42% валового внутрішнього продукту, на змішаних підприємствах – 30%, державних і суспільних – 28%. ВВП на душу населення становив 1200 доларів США, що було значно нижче за середньоєвропейський рівень. У 2002 році обсяг виробництва становив 45% від рівня 1990 року, що свідчило про масштабну економічну деградацію протягом десятиліття конфліктів та санкцій [61].

Рівень безробіття сягав 25%, життєвий рівень упродовж 1990-х років різко знизився, основна частина населення опинилася на межі виживання. У 2001 році

17

кількість переселенців у Сербії становила 452 тисячі, із них 377 тисяч мали статус біженців. Кілька мільйонів сербів перебувало поза межами країни, в основному в європейських країнах, що призводило до відтоку найбільш активного та освіченого населення. Прямі іноземні інвестиції були незначними через політичну нестабільність та високі ризики. Зовнішній борг СРЮ у грудні 2002 року становив 8,6 млрд доларів США, що створювало серйозні обмеження для економічної політики [53].

Закінчену загальну або спеціальну середню освіту мали 30%, вищу – лише 4% осіб, старших п'ятнадцяти років, що свідчило про необхідність глибоких реформ у системі освіти для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності країни. Сербія значно відставала за рівнем загальноцивілізаційного розвитку від передових західноєвропейських країн, що вимагало масштабних трансформацій у всіх сферах суспільного життя для наближення до європейських стандартів.

Сербський уряд прем'єр-міністра Зорана Джинджича оголосив інтеграцію в ЄС як перше і найважливіше завдання у своїй зовнішній політиці. У 2000 році йому вдалося нормалізувати відносини Сербії з більшістю країн Заходу, Росією й багатьма країнами світу. ООН та ЄС скасували всі міжнародні санкції проти СРЮ, що відкрило дорогу для економічного відновлення. Відновилося членство Сербії в ООН, міжнародних економічних організаціях, що дозволило залучити міжнародну фінансову допомогу та технічну експертизу [37].

27 листопада 2000 року президент СРЮ Воїслав Коштуніца підписав у Відні три основоположних документи ОБСЄ: Гельсінський Заключний акт 1975 року, Паризьку хартію 1990 року і Стамбульську хартію європейської безпеки 2001 року. Це символізувало повернення Сербії до європейського правового простору та визнання фундаментальних принципів міжнародного співробітництва. У грудні 2000 року СРЮ відновила своє членство у МВФ, у травні 2001 року приєдналася до Всесвітнього банку та Європейського банку реконструкції й розвитку. ЄС скасував більшу частину європейських економічних санкцій, що дозволило відновити торговельні зв'язки [59].

18

Розпочалася нормалізація торгово-економічних відносин із західними країнами і колишніми республіками СФРЮ, що мало важливе значення для економічного відновлення. Восени 2000 року нормалізувалися відносини, відновилися політичний діалог і співпраця Сербії з Євросоюзом на основі нових принципів демократичного партнерства. Упродовж 2001-2002 років було скасовано або реструктуризовано значну частину зовнішнього боргу країни, що знизило тягар боргового обслуговування та звільнило ресурси для економічного розвитку.

У червні 2001 року в Брюсселі ЄС і Світовий банк організували міжнародну конференцію для підтримки змін в СРЮ, на якій було ухвалено рішення надати країні приблизно 1,5 мільярда доларів США як безвідплатну допомогу і пільгові кредити впродовж двох років. Ця фінансова підтримка стала важливим інструментом стабілізації економічної ситуації та проведення невідкладних реформ у ключових сферах [39].

24 листопада 2000 року в Загребі на саміті ЄС і західнобалканських країн СРЮ було офіційно включено в Процес стабілізації та асоціації, що стало визнанням демократичних змін у країні та відкрило перспективи поступової інтеграції до європейських структур. Важливим для Сербії стало підписання 25 листопада 2000 року Рамкової угоди СРЮ – ЄС щодо виконання програми надання допомоги і підтримки СРЮ з боку ЄС, ратифікованої 31 березня 2003 року. Це дало можливість СРЮ отримати окремі виняткові преференції у

торгівлі з ЄС на п'ять років до кінця 2005 року: імпортерне мито ліквідовано на 80% сербських товарів, що ввозилися на територію ЄС [59].

Упродовж 2001-2008 років ЄС надавав фінансову допомогу Сербії в основному в межах програми CARDS, заснованої 1999 року. За цією програмою Сербія отримала майже 312 мільйонів євро на реалізацію понад ста проєктів у різних сферах [65]. У 2001-2004 роках допомога ЄС зосереджувалася в основному на середньо- і довгостроковому інвестуванні в енергетику, сільське господарство, відновленні інфраструктури, розвитку малого і середнього підприємництва, заохоченні незалежних засобів масової інформації та інститутів

19

громадянського суспільства, підтримці повернення та реінтеграції біженців і внутрішньо переміщених осіб, реформах місцевого самоврядування, охороні здоров'я, довкілля тощо [62].

Сербія була пріоритетною країною для Європейської ініціативи в галузі демократії та прав людини, екології та наукових досліджень. Загалом упродовж 2002-2004 років ЄС надав фінансову допомогу СРЮ майже в 1 мільярд євро [10]. Надання фінансової допомоги обумовлювалося політичними вимогами у зміцненні демократичних інститутів, утвердженні верховенства закону, проведенні реформ державного управління, судової системи, боротьби проти корупції, захисті прав людини і меншин.

Восени 2000 року СРЮ залучилася до перемовин між балканськими країнами та ЄС щодо угод про стабілізацію та асоціацію в межах реалізації Пакту стабільності для Південно-Східної Європи. Цими угодами передбачалося розширення торговельних зв'язків, економічна й фінансова допомога, сприяння демократизації та громадянському суспільству, гуманітарна допомога біженцям, співпраця в галузі юстиції та внутрішніх справ. Участь у цьому процесі дозволяла Сербії поступово наближатися до європейських стандартів та готуватися до майбутнього членства в ЄС [63].

Значні зусилля уряду Зорана Джинджича спрямовувалися на відновлення економіки й прискорення економічної трансформації країни через завершення

процесу приватизації, реформування фінансової, банківської й податкової систем. Скасовано адміністративний контроль над цінами майже на всі товари і послуги, зроблено кроки щодо лібералізації зовнішньоторговельного режиму. Модернізовано податкове законодавство і збільшено збір податків, що дозволило поступово стабілізувати державні фінанси. Розпочато децентралізацію суспільних фінансів, що створювало передумови для розвитку місцевого самоврядування.

Ухвалено нові закони про іноземні інвестиції, приватизацію суспільних і державних підприємств у Сербії тощо. Скасовано всі обмеження на участь у ній іноземних компаній, що мало залучити міжнародний капітал та сучасні

20

технології. У 2002 році державою продано понад 270 дрібних і середніх підприємств на аукціонах і 12 великих шляхом тендерів. Для фінансування модернізаційних реформ уряд намагався залучити іноземні капіталовкладення, хоча цей процес ускладнювався політичною нестабільністю та високими ризиками інвестування [45].

У результаті реформ прискорився процес переходу від адміністративно командної моделі економіки до ринкової, хоча цей перехід супроводжувався серйозними соціальними витратами. Уряду Зорана Джинджича вдалося досягти фінансової стабілізації і збільшення доходів населення. Інфляція знизилася з 86% у 2000 році до 14% у 2002 році. Середня реальна заробітна платня становила у грудні 2002 року в перерахунку за офіційним курсом сто 42 долари США, середня пенсія за віком 135 доларів США, що було дещо більше вартості мінімального споживчого кошика [31].

Установлення ЄС у грудні 2000 року пільгового митного режиму для Сербії сприяло збільшенню інвестицій в її економіку, активізації її торгівлі з країнами ЄС. У 2001-2002 роках експорт Сербії до ЄС збільшився з 821 мільйона доларів США до 2,7 мільярдів доларів США. У 2002 році 50% товарообігу СРЮ припадало на розвинуті західні країни, 42% на країни з перехідною економікою, 6% на країни, що розвиваються. Провідними зовнішньоторговельними партнерами Сербії і Чорногорії були Німеччина,

Італія і Російська Федерація [59].

Однак економічна й соціальна ситуація в СРЮ залишалася вкрай складною, а політична обстановка була напруженою. Згідно із соціологічними опитуваннями, наприкінці 2002 року головними проблемами Сербії 44% громадян уважали бідність, безробіття, дорожнечу. 14% сербів були невдоволені економічними реформами, політичні проблеми бентежили 18% громадян. Кримінальною обстановкою і корупцією переймалися 16% опитаних. МТБЮ не довіряли 78% опитаних, що створювало серйозні виклики для євроінтеграційного курсу, оскільки співпраця з Трибуналом була однією з ключових умов для просування до ЄС [59].

21

У процесі діяльності сербського уряду Зорана Джинджича виявилися розходження в поглядах із федеральною владою і президентом СРЮ Воїславом Коштуніцею щодо шляхів, методів і темпів модернізації країни. На думку Зорана Джинджича, економічні реформи впроваджувалися надто повільно, і необхідно було прискорити темпи трансформації. На фоні цього конфлікту навесні 2001 року визначився остаточний розкол між Демократичною партією і Демократичною партією Сербії. Активізувалася внутрішньополітична боротьба, на яку впливали ЄС, США і Росія, кожна з яких мала свої інтереси у регіоні.

Однією з основних і найбільш болісних умов для просування Сербії на шляху до об'єднаної Європи стало питання її співпраці з МТКЮ в Гаазі. Виконуючи свої міжнародні зобов'язання, сербський уряд 1 квітня 2001 року заарештував Слободана Милошевича за звинуваченням у корупції, розкраданні державних коштів і зловживанні владою. Двадцять восьмого червня цього ж року сербський уряд, за ініціативи Зорана Джинджича, таємно передав Слободана Милошевича Гаазькому міжнародному трибуналу. Цей крок уряду збурих значну частину сербської громадськості, яка сприймала це як національну зраду та капітуляцію перед Заходом [63].

Президент СРЮ Воїслав Коштуніца висловив незгоду з рішенням сербського уряду, а очолювана ним Демократична партія Сербії вийшла з єдиної парламентської фракції демократичної опозиції. Відбувся новий розкол

сербської політичної еліти, який ослаблював реформаторські сили та ускладнював проведення послідовної євроінтеграційної політики. 18 квітня 2002 року МТКЮ офіційно оголосив, що очікує від сербської влади видачі 24 осіб, звинувачених у воєнних злочинах і масових убивствах мирного населення [56].

За цих складних умов тривали перемовини між СРЮ і ЄС у формі посиленого постійного діалогу. 1 листопада 2001 року при уряді СРЮ в межах Міністерства міжнародних економічних відносин було створено Управління з європейської інтеграції, основним завданням якого була організація і координація процесу інтеграції СРЮ до європейських структур. У вересні 2002 року уряд створив Раду з європейської інтеграції для підготовки країни до вступу

22

в ЄС, що свідчило про інституціоналізацію євроінтеграційного напрямку державної політики [59].

У вересні 2002 року відбулися президентські вибори в СРЮ, що завершилися безрезультатно через низьку явку виборців, яка не досягла необхідного мінімуму. Водночас політична криза охопила і Сербію. Приводом для неї стало завершення терміну повноважень двадцять дев'ятого грудня президента Сербії Мілана Милутиновича. Із вересня 2002 року і до червня 2004 року спроби провести президентські вибори в Сербії завершувалися невдачею через низьку явку виборців, що свідчило про глибоку політичну кризу та розчарування населення в існуючих політичних силах.

У цей час знову загострилися взаємовідносини між Сербією і Чорногорією, що створювало додаткові виклики для євроінтеграційного процесу. Більша частина сербської політичної еліти намагалася зберегти СРЮ, розглядаючи спільну державу як важливий елемент національної ідентичності та геополітичного впливу. Більша частина чорногорців прагнула до незалежності, вважаючи що окрема держава матиме кращі перспективи європейської інтеграції. На початку 2002 року Чорногорія фактично була самостійною державою: республіка мала власний закритий економічний

простір, свою валюту, поліцію, схожу на армію, митну службу, самостійну зовнішньополітичну і зовнішньоекономічну діяльність [59].

У 2002 році між Сербією і Чорногорією укладено угоду, за якою обмежувалися повноваження федеральних органів та створювалася нова конфедеративна структура. 4 лютого 2003 року Скупщина СРЮ ухвалила Конституційну хартію Сербії й Чорногорії, якою офіційно проголошувалося, що СРЮ припинила своє існування, а замість неї на перехідний період утворено нове конфедеративне державне об'єднання під назвою Державний союз Сербії і Чорногорії, коротко Сербія і Чорногорія. Включення в європейські структури, особливо в ЄС, було спеціально прописано в Конституційній хартії як одне з основних завдань державного союзу [60].

23

7 березня 2003 року президентом Сербії і Чорногорії обрано чорногорського політика Светозара Маровича, термін президентства якого тривав до 2006 року. За прем'єрства Зорана Джинджича ЄС став не лише стратегічним партнером у зовнішній політиці, а й інструментом просування необхідних внутрішніх реформ. Сербська економіка і суспільство поступово модернізувалися і наближалися до європейських стандартів і цінностей. Це був період, коли Сербія створила більшу частину інституційної структури на підтримку свого вступу до ЄС [63].

Трагічні події 12 березня 2003 року, коли в Белграді на сходах будинку уряду Сербії був застрелений її прем'єр-міністр Зоран Джинджич, різко змінили політичну ситуацію в країні. Було запроваджено надзвичайний стан, заарештовано осіб, які обіймали провідні посади в державі, включаючи начальника служби безпеки, начальника генштабу, шефа військової розвідки, заступника головного прокурора, радників колишнього президента Воїслава Коштуніці – усього вісімнадцять осіб. Вбивство реформаторського прем'єр-міністра стало символом протистояння між силами модернізації та консервативними кланами, пов'язаними зі старим режимом.

Імідж Сербії в країнах ЄС знову погіршився, оскільки політичне вбивство викликало занепокоєння щодо стабільності демократичних інститутів та

верховенства права. 18 березня 2003 року прем'єр-міністром Сербії було призначено висуванця блоку Демократична опозиція Сербії Зорана Живковича, який обіймав цю посаду до 3 березня 2004 року. Новий прем'єр-міністр в основному продовжував євроінтеграційний курс Зорана Джинджича, хоча йому бракувало політичної ваги та харизми свого попередника [55].

Для активізації зближення з ЄС 13 травня 2003 року Народна скупщина Сербії створила Комітет європейської інтеграції як дорадчий орган уряду Республіки Сербія та Комісію з питань координації процесу наближення до ЄС як постійний робочий урядовий орган. 31 липня 2003 року на рівні державного союзу створено Раду з питань європейської інтеграції як дорадчий орган Ради міністрів Сербії і Чорногорії. Ці інституційні кроки свідчили про системний

24

підхід до європейської інтеграції та розуміння необхідності координації зусиль різних рівнів влади [31].

21 червня 2003 року Європейська рада під час саміту ЄС – Західні Балкани в Салоніках ухвалила Порядок денний для Західних Балкан, що визначав основні напрями співпраці між ЄС і західнобалканськими країнами на найближчі роки. Салонікський саміт остаточно завершив десятилітню міжнародну ізоляцію СРЮ і офіційно визнав Сербію потенційним кандидатом на вступ до ЄС. Це рішення мало величезне символічне та практичне значення, оскільки надавало Сербії чітку європейську перспективу та підтверджувало готовність ЄС підтримати процес трансформації країни [60].

На виконання рішень саміту в Салоніках восени 2003 року ухвалено Спільну декларацію щодо політичного діалогу між ЄС і Сербією, що стала однією з головних дій програми Європейського партнерства і проклала шлях до подальшої інституціалізації регулярного двостороннього політичного діалогу між Сербією та ЄС на рівні міністрів закордонних справ. Основною метою цього діалогу було підготувати Сербію до її майбутньої участі у Спільній зовнішній і безпековій політиці ЄС і надати їй подальшу підтримку в процесі швидкої інтеграції до ЄС [31].

31 липня 2003 року сербський уряд ухвалив перший план дій з

наближення національних законів до норм ЄС, що стало важливим кроком у процесі гармонізації законодавства. Із кінця 2003 року і впродовж 2004 року тривали активні перемовини щодо підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію Сербії з ЄС [64]. Однак, у країні відбувалося деяке ослаблення проєвропейських політичних сил, що викликало занепокоєння в ЄС. Відсутність національного консенсусу щодо майбутнього Сербії у складі ЄС викликало обережну, вичікувальну тактику під час перемовин з боку європейських партнерів.

У зовнішньополітичній діяльності офіційний Белград відмовився від ідеї поділу Боснії і Герцеговини між Сербією й Хорватією, яку тривалий час культивували Слободан Милошевич і його хорватський колега Франьо Туджман. У вересні 2003 року під час офіційного візиту хорватського президента Стіпе

25

Месича до Сербії, він і президент Сербії і Чорногорії Светозар Марович взаємно вибачилися за завдану шкоду політичну, економічну, моральну під час війни 1992-1995 років. У листопаді 2003 року Светозар Марович зробив аналогічне вибачення у Сараєво – столиці Боснії і Герцеговини [66]. Це стало початком нормалізації відносин між Сербією та Хорватією, Боснією і Герцеговиною, що було важливою передумовою для регіональної стабільності та європейської інтеграції.

Водночас, позиція Сербії щодо статусу Косова ставала більш жорсткою, що відображало глибоку емоційну прив'язаність сербського народу до цієї території та небажання визнати її втрату. 28 серпня 2003 року Скупщина Сербії ухвалила Декларацію про Косово і Метохію, тим самим підтвердивши територіальну цілісність Сербії. Це рішення демонструвало непримиренність сербської політичної еліти у питанні Косова, що створювало серйозні виклики для євроінтеграційного процесу [4].

У листопаді 2003 року виконувач обов'язків президента Сербії Наташа Мічич через відсутність стабільної парламентської більшості та безрезультативність президентських виборів розпустила Скупщину і призначила нові позачергові парламентські вибори, що відбулися двадцять восьмого грудня

2003 року. На той час у Сербії налічувалося понад 277 політичних партій, що свідчило про фрагментацію політичного простору. Із 19 партій і коаліцій, що брали участь у виборах, 5% бар'єр подолали лише 6 [56].

Найбільше голосів уперше здобула Сербська радикальна партія Воїслава Николича – 27,6%, що обстоювала ідею утворення Великої Сербії з територій компактного проживання сербів, категорично відмовлялася від співпраці з Гаазьким міжнародним судом і закликала до зближення з Росією. Демократична партія Сербії Воїслава Коштуніци отримала 17,7%, а Демократична партія – 12,6% голосів виборців. Соціалістична партія Сербії посіла аж сьоме місце за кількістю депутатських мандатів, задовольнившись лише 7,6% голосів [56].

Для соціалістів це була небачена поразка, найнижчий рейтинг за всю попередню історію партії. Назагал партії демократичної орієнтації
Демократична

26

партія, Сербський рух оновлення і партія Г 17 плюс набрали 42% голосів. Результати виборів стали показником поразки тих політичних сил, що стали до влади в жовтні 2000 року. Із вісімнадцяти політичних партій ліберально демократичного напрямку з колишнього блоку Демократична опозиція Сербії, на цей раз до парламенту потрапила лише одна – Демократична партія [59]. Отже, центристські, ліберальні, реформістські, прозахідні партії не отримали підтримки більшості громадян. Серед населення переважали радикально-націоналістичні настрої, що було наслідком складного економічного і соціального становища, відсутності значних змін у повсякденному житті людей, розчарування урядовою політикою, незгод у демократичному блоці. Успіх радикальних націоналістів також пояснювався тим, що вони стали більш поміркованими, їм хотілося, щоб їх сприймали як сучасну європейську праву партію.

Новим прем'єр-міністром Сербії став лідер Демократичної партії Сербії Воїслав Коштуніца, який сформував кабінет меншості, що спирався на підтримку соціалістів. Програма, представлена урядом у парламенті, включала розв'язання проблеми статусу сербів Косова, збереження

сербсько-чорногорської співдружності, інституційні реформи, боротьбу проти корупції та економічні реформи. У зовнішній політиці пріоритетним залишався курс на євроінтеграцію, але за умови збереження територіальної цілісності країни.

За прем'єрства Воїслава Коштуніці проблеми європейської інтеграції втратили свою абсолютну пріоритетність, оскільки уряд зосередився на внутрішніх проблемах та питанні Косова. У відносинах з ЄС уряд насамперед прагнув залучити в країну європейських інвесторів для підтримки економічного зростання. Прем'єр-міністр зосередився на проблемі Косова, де на початку 2004 року знову загострилася ситуація. 17 березня 2004 року антисербські акції в Косові були найкривавішими з 1999 року, що викликало нову хвилю напруження у відносинах з ЄС.

У 2004 році повноваження парламентського Комітету та урядової Комісії з питань європейської інтеграції були дещо обмежені, що свідчило про зниження

27

політичної уваги до євроінтеграційного напрямку. У травні 2004 року Сербія та ЄС підписали Угоду про зближення, що стало першим реальним кроком на шляху вступу країни до цієї міжнародної організації. 13 жовтня 2004 року Народна скупщина незначною більшістю голосів ухвалила резолюцію про зближення з ЄС, яка зобов'язувала уряд провести реформи, що мали підлаштувати економіку, внутрішню і зовнішню політику під вимоги копенгагенських критеріїв.

Парламентські вибори 28 грудня 2003 року та парламентське голосування 13 жовтня 2004 року за резолюцію про зближення з ЄС стали свідченням відсутності в Сербії єдності щодо темпів і методів європеїзації країни, політичної волі у значної частини парламентарів кардинально змінювати чинну економічну і політико-правову систему згідно зі стандартами ЄС. Незважаючи на це, у 2004- 2008 роках реформи тривали, завершувався перехід від одержавленої адміністративно-командної економічної системи до ринкової [61].

Особлива увага в цей час приділялася зближенню сербського законодавства з правовими нормами ЄС, що було необхідною передумовою для

подальшої інтеграції. У 2005 році створено спеціальний комітет у парламенті для узгодження національного законодавства з європейським, що мало систематизувати роботу в цьому напрямі. За умов громадської пасивності, після чотирьох невдалих спроб виборів президента Сербії, у пошуках виходу з політичної кризи двадцять шостого лютого 2004 року сербська Скупщина скасувала закон про обов'язкову 50% явку виборців під час голосування на президентських виборах [46].

На основі нового виборчого закону у червні 2004 року відбулися президентські вибори, другий тур яких при 49% явки приніс перемогу Борису Тадичу, за якого свої голоси віддали майже 53,7% виборців. Томіслав Николич отримав 45,4% голосів [46]. Перемога на президентських виборах лідера Демократичної партії Бориса Тадича і формування коаліційного уряду після грудневих 2003 року виборів у парламент визначили початок нового етапу у відносинах Сербії з ЄС.

28

Президент Борис Тадич і прем'єр-міністр Воїслав Коштуніца продовжували політику інтеграції Сербії в Європейський Союз, хоча їхні підходи дещо відрізнялися. При цьому Воїслав Коштуніца, на відміну від прозахідно налаштованого Бориса Тадича, дотримувався більш консервативних позицій, був прихильником обмеженої співпраці з європейськими країнами, негативно ставився до виходу Чорногорії зі складу Югославії й можливості проголошення незалежності Косова. Значну роль у політичному житті країни відігравали націоналісти із Сербської радикальної партії, які використовували антизахідну риторику для мобілізації своїх прихильників.

У 2004 році делегація Європейської комісії в Белграді у своїх звітах загалом схвалила перебіг економічних реформ у Сербії та її підготовку до укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію з ЄС. У квітні 2005 року урядова комісія Сербії і Чорногорії опублікувала звіт про виконання умов членства в ЄС, що демонструвало прогрес у реформах. В ухваленій урядом у липні 2005 року Національній стратегії з приєднання Сербії до ЄС вперше членство в Європейському Союзі визначено як пріоритет і довгострокову

перспективу. Цей документ мав стати фундаментом для прийняття низки національних програм реформ і приведення національного законодавства Сербії у відповідність з правовими принципами ЄС.

12 липня 2005 року Європейська Комісія рекомендувала розпочати перемовини з Сербією і Чорногорією про вступ, що стало визнанням досягнутого прогресу. 3 жовтня Рада ЄС схвалила початок перемовин, а 10 жовтня 2005 року розпочалися перемовини між Сербією і Чорногорією і ЄС про укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію [29]. Однак, часті зміни сербських учасників перемовин та внутрішні політичні суперечності гальмували цей процес.

У 2004-2005 роках економічне становище Сербії дещо покращилося завдяки структурним реформам та припливу іноземних інвестицій. У 2005 році ЄС відмовився продовжувати пільгові для Сербії торговельні умови, які діяли з 2000 року, що мало стимулювати конкурентоспроможність сербської економіки. Із січня 2006 року ці заходи були вжиті окремо для Сербії і Чорногорії, тепер двох

29

окремих країн після розпаду державного союзу. У цей час ЄС був основним партнером зовнішньої торгівлі Сербії, із часткою понад 50% як в експорті, так і в імпорті [5].

Загальний обсяг торгівлі між Сербією та країнами ЄС швидко збільшувався: у 2006 році майже на 26% порівняно з 2005 роком. У 2006 році сербський експорт в ЄС збільшився на 38% порівняно з 2005 роком, що свідчило про зростаючу інтеграцію сербської економіки до європейського ринку. Майже 53% сербського експорту надходило в ЄС і майже половина імпорту 48,5% – з ЄС, що робило європейський ринок ключовим для економічного розвитку Сербії [67].

Поліпшення бізнес-середовища та інвестиційного клімату в Сербії сприяло збільшенню інвестицій у сербську економіку, що було необхідною передумовою для модернізації виробництва та створення нових робочих місць. У 2006 році прямі іноземні інвестиції перевищили 4 мільярди доларів або

13,7% від валового внутрішнього продукту. ЄС посів місце основного інвестора в Сербії, що підкреслювало економічну взаємозалежність та створювало додаткові стимули для політичної інтеграції [51].

Зближення Сербії з країнами ЄС супроводжувалося інтенсивним політичним діалогом з Росією, яка зберігала традиційний вплив у регіоні. У листопаді 2005 року відбувся візит міністра закордонних справ Росії Сергія Лаврова в Сербію і Чорногорію, президент Сербії Борис Тадич відвідав з робочим візитом Росію. Сербія залишалася основним балканським союзником Росії, що створювало певну напругу у відносинах з ЄС та США, які прагнули обмежити російський вплив у регіоні [54].

11 березня 2006 року колишній президент Югославії Слободан Милошевич помер у своїй одиночній камері в тюрмі міжнародного трибуналу ООН від інфаркту, не дочекавшись вироку. Його смерть знову загострила політичну ситуацію в Сербії та ускладнила її відносини з ЄС, оскільки в країні піднялася хвиля націоналістичних настроїв. 6 квітня 2006 року сербський уряд ухвалив

30

важливий документ План імплементації пріоритетів європейського партнерства, що визначав конкретні кроки для наближення до стандартів ЄС [56]. Але на той час у центрі уваги сербського суспільства вже були не стільки проблеми інституційної трансформації Сербії, скільки проблеми її співпраці з Гаазьким трибуналом і, особливо, питання про статус автономного краю Косова і Метохії. Згідно з даними соціологічних опитувань більше половини жителів Сербії висловлювалися за вступ до ЄС, але не за будь-яку ціну. Певна частина сербів виступали за так званий східний вектор інтеграції – Митний союз, Єдиний економічний простір з Росією, Білоруссю та Україною [54]. У розв’язанні проблеми Косова частина сербського суспільства і політичної еліти покладала надії на підтримку і допомогу не ЄС, а Росії.

Авторитет і вплив Росії в Сербії знову посилювався, що було зумовлено не лише історичними та культурними зв’язками, але й залежністю Сербії від поставок російських енергоносіїв. Восени 2005 року на адресу сербського уряду

з Брюсселя почали надходити звинувачення у відмові від співпраці в пошуках і видачі Радована Караджича, Ратко Младича та Горана Хаджича, які обвинувачувалися у воєнних злочинах. 3 травня 2006 року ЄС призупинив перемовини із Сербією і Чорногорією про прийняття цієї країни в Євросоюз через недотримання Сербією копенгагенських критеріїв [64].

Своє рішення ЄС пояснив тим, що сербський уряд не виконував свої міжнародні зобов'язання щодо співпраці з Гаазьким трибуналом, а саме – сербська влада не виконала свою обіцянку видати Гаазькому трибуналу до тридцятого квітня одного з лідерів боснійських сербів генерала Ратко Младича. Погіршення відносин між ЄС і Державним союзом Сербії і Чорногорії, особливо Сербією, визначило наперед підсумки референдуму про незалежність Чорногорії та остаточний розпад державної співдружності.

21 травня 2006 року в Чорногорії відбувся референдум про незалежність країни, на якому 55,5% виборців висловилися за вихід із союзу із Сербією. У червні 2006 року парламент Чорногорії ухвалив Декларацію про незалежність, якою проголошувалася незалежність Чорногорії та її вихід із союзу із Сербією. 5

31

червня 2006 року Сербія теж проголосила про свою незалежність як повноцінна суверенна держава[56]. Державний союз Сербії і Чорногорії розпався, що закінчило історію Другої Югославії та відкрило новий етап у євроінтеграційних процесах регіону.

Висновок до розділу 1

Становлення євроінтеграційного курсу Сербії в період 1991-2008 років являє собою складний і суперечливий процес трансформації постконфліктного суспільства, що характеризується чергуванням періодів наближення до Європи та міжнародної ізоляції. Історичний аналіз засвідчує, що Сербія успадкувала від СФРЮ найрозвиненіші серед соціалістичних країн відносини з ЄЕС, однак розпад югославської федерації та участь у воєнних конфліктах 1990-х років призвели до повної міжнародної ізоляції та економічної катастрофи.

Демократична революція жовтня 2000 року стала переломним моментом,

який відкрив для Сербії реальні перспективи європейської інтеграції. Приход до влади реформаторських сил на чолі із Зораном Джинджичем дозволив розпочати системну трансформацію країни, включення до Процесу стабілізації та асоціації, а Салонікський саміт 2003 року офіційно визнав європейську перспективу Сербії. Економічні реформи 2001-2008 років забезпечили перехід від командно адміністративної до ринкової економіки, залучення іноземних інвестицій та інтеграцію до європейського ринку, який став ключовим торговельним партнером країни.

Водночас, євроінтеграційний процес супроводжувався численними викликами, що уповільнювали просування Сербії до членства в ЄС. Найбільш болючими питаннями залишалися необхідність співпраці з Гаазьким трибуналом, що викликала гостре неприйняття значної частини сербського суспільства, та проблема статусу Косова, яка залишається найчутливішою темою у відносинах із міжнародною спільнотою. Відсутність національного консенсусу щодо темпів і методів європеїзації, збереження впливу націоналістичних сил та російського геополітичного чинника створювали додаткові перешкоди для реалізації євроінтеграційного курсу.

32

Досвід Сербії демонструє складність трансформації постконфліктних суспільств та необхідність балансування між внутрішньополітичними реаліями й зовнішніми вимогами для успішної європейської інтеграції. Розпад державного союзу з Чорногорією у 2006 році відкрив новий етап у євроінтеграційних процесах, коли Сербія як повністю суверенна держава продовжила шлях до європейської спільноти.

33

РОЗДІЛ 2.

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ ДЕРЖАВИ

2.1. Підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію

Угода про стабілізацію та асоціацію між Європейським Союзом та Республікою Сербія є ключовою рамкою в процесі інтеграції Західних Балкан до європейської спільноти. Підписана 29 квітня 2008 року, угода набула чинності 1 вересня 2013 року, створивши комплексну правову та інституційну основу для двосторонніх відносин [21]. США є центральним елементом Процесу стабілізації та асоціації, спрямованого на систематичну інтеграцію країни в європейську структуру. Виконання угоди супроводжувалося розвитком переговорів про вступ, які офіційно розпочалися в січні 2014 року. Станом на 2025 рік відкрито 22 з 35 розділів переговорів, хоча лише два розділи закриті [21].

Шлях до ЄС пройшов складну історичну траєкторію, сформовану розпадом Югославії, регіональними конфліктами 1990-х років та демократичним переходом. Переговори почалися в листопаді 2005 року після політичної стабілізації Сербії. До набрання чинності угоди Сербія добровільно впровадила тимчасовий угоду з торгівлі з січня 2009 року, встановивши преференційні торговельні режими. Процес ратифікації вимагав схвалення всіма державами членами ЄС та Національними зборами Сербії.

Угода складається з десяти розділів, які охоплюють різноманітні аспекти співпраці. Основні групи включають сприяння політичної та економічної стабільності, підтримку узгодження із законодавством ЄС, сприяння переходу до функціонуючої ринкової економіки та регіонального співробітництва. Центральним компонентом є лібералізація торгівлі та створення двосторонньої зони вільної торгівлі протягом шести років, з поступовим скасуванням митних тарифів торгівлі товарами, угода встановлює рамки співпраці у вільному пересуванні працівників, веденні бізнесу, наданні послуг, російському капіталу,

34

політиці конкуренції, державній допомозі, правах інтелектуальної власності, державних закупівлях та інших сферах.

Впровадження УСА мало значний економічний вплив на Сербію. ЄС зміцнив позиції основного торговельного партнера, на який припадає 62%

загального обсягу торгівлі товарами Сербії. Експорт Сербії до ЄС зріс з 3,2 млрд євро у 2009 році до майже 18 млрд євро у 2023 році, демонструючи п'ятикратне зростання (динаміка торгівлі Сербії та ЄС див. у Додатку 2) [23]. Структура експорту демонструє диверсифікацію від сировини до продукції з вищою доданою вартістю: автомобільні запчастини, машини, електрообладнання, оброблені харчові продукти, текстиль та ІТ-послуги.

Преференційні торговельні домовленості значно підвищили експортну конкурентоспроможність Сербії. Набрання чинності повноцінної УСА посилило економічні переваги положення завдяки вільному руху капіталу, державним закупівлям, стандартизації та наданню послуг. Компанії з ЄС стали провідними інвесторами в Сербії, привносячи сучасні технології та європейські цінності.

Реформування державного управління залишається критичною сферою євроінтеграції Сербії. УСА встановлює широкі зобов'язання щодо модернізації адміністративних структур відповідно до принципів належного впорядкування, прозорості та ефективності. Сербія ухвалила Стратегію реформ державного управління на 2021-2030 роки, спрямовану на професіоналізацію державної служби, деполітизацію та запровадження електронного урядування. Однак імплементація залишається неоднорідною. Звіт Європейської Комісії за 2024 рік зазначає обмежений прогрес у створенні незалежної та професійної державної служби. Політичні призначення продовжують домінувати на керівних посадах, підтримуючи меритократичні принципи [57].

Реформа судової системи стає найбільш чутливою сферою внутрішніх перетворень. Незалежність судової влади є фундаментальною вимогою Копенгагенських критеріїв. У лютому 2023 року Сербія прийняла комплексне законодавство про судову реформу, включаючи зміни до Конституції. Реформа передбачала реструктуризацію Вищої судової ради та Державної прокурорської

35

ради, посилення гарантій незалежності суддів та прокурорів, встановлення нових процедур призначення. Однак Звіт про верховенство права на 2024 рік вказує, що ефективне запровадження залишається проблематичним через політичний тиск на суддів, повідомляють про достатні гарантії від втручання у

призначення та затримки імплементаційного законодавства [21].

Тривалість судових розглядів залишається важкою, з середнім строком розгляду цивільних справ понад три роки. Нагромадження невіршених справ перевищило 3 мільйони позовів. Виконання судових рішень є неефективним, особливо у справах проти державних органів. Експертні оцінки вказують на збереження неформального впливу політичних діячів на рішення у справах з політичним значенням.

Боротьба з корупцією є центральним елементом реформи управління. Корупція зберігається поширеною, проникаючи на інші державні рівні управління. Сербія набрала 35 балів за Індекс сприйняття корупції у 2025 році, посівши 105 місце серед 180 країн [26]. Це свідчить про визнання та недостатність антикорупційних зусиль. Сербія створила інституційну архітектуру боротьби з корупцією, включаючи Агентство з боротьби з корупцією та спеціалізовані прокуратури. Однак ефективність обмежена політичним втручанням та відсутністю волі для розслідування корупції високого рівня.

Захист прав людини та основних свобод є фундаментальною вимогою європейської інтеграції. Свобода засобів масової інформації викликає особливу занепокоєність. Індекс свободи преси 2024 року розмістив Сербію на 79 місці, відображаючи пошкодження медійного середовища [21]. Журналісти стикаються з тиском, загрозами та нападами. Медіаландшафт характеризується концентрацією власності та значною присутністю провладних таблоїдів, що поширюють дезінформацію.

Права національних меншин потребують поточної уваги. Роми продовжують стикатися з дискримінацією та обмеженим доступом до освіти та охорони здоров'я. ЛГБТ+ спільнота усвідомлює дискримінацію та суспільні упередження.

Копенгагенські критерії встановлюють економічні вимоги: структуру функціонуючої ринкової економіки та здатність протистояти конкурентному тиску в Союзі всередині. Макроекономічна стабільність є фундаментальною

передумовою конвергенції. ВВП Сербії у 2023 році становив приблизно 73 млрд доларів, з ВВП на душу населення близько 10 500 доларів за паритетом купівельної спроможності, що становить 38% середнього рівня ЄС. Економічне зростання після пандемії відновилося до 2,5% у 2023 році, з прогнозами 3-4% на 2024-2025 роки [21].

Фіскальна політика демонструє консолідацію. Дефіцит бюджету скоротився до 2,9% ВВП у 2023 році. Державний борг стабілізувався близько 57% ВВП, хоча залишається вразливим через значний капітал в іноземній валюті. Національний банк Сербії проводить інфляційне таргетування з цільовою інфляцією 3%. Після інфляційного процесу 2022-2023 років, коли інфляція досягла 12-15%, центральний банк підвищив ключову ставку до 7%. До кінця 2024 року інфляція знизилася до 4,5% [21].

Рівень безробіття знизився з понад 25% у 2012 році до 9,5% у 2024 році. Однак структурні проблеми включають високий неформальний сектор, безробіття молоді та регіональні диспропорції. Продуктивність праці залишається низькою зі стандартами ЄС.

Інвестиційний клімат є критичним фактором трансформації. Сербія активно залучає прямі іноземні інвестиції через стимули та індустриальні зони. Приплив ПІІ становив 3-4% ВВП щорічно. Основними інвесторами є країна ЄС, на яку припадає 70% нарахованих ПІІ. Провідні сектори включають автомобільну та харчову промисловість, фінанси та будівництво.

Однак інвестиційне середовище характеризується викликами бюрократичних бар'єрів, корупції та правової невизначеності. Захист прав власності залишається недостатнім. Доступ до фінансування для малого бізнесу обмежений високими ставками.

Торговельна інтеграція з ЄС є центральним виміром конвергенції. Торговельний баланс залишається негативним з дефіцитом 8-10 млрд євро

щорічно. Географічна структура експорту диверсифікована: Німеччина, Італія, Румунія, Болгарія та Угорщина є основними ринками. Секторальна структура демонструє трансформацію: частка промислових товарів зросла до 85%

експорту. Звіт Європейської Комісії на 2024 рік зазначає, що Сербія зберігає торговельні бар'єри, несумісні із зобов'язаннями, включаючи обмеження на імпорт соняшникової олії та пелет. Узгодження законодавства з *acquis communautaire* просується нерівномірно. Найбільший прогрес у технічних стандартах та митному законодавстві. Прогалини залишаються в державних закупівлях, екологічних стандартах та енергетичній політиці [21].

Впровадження УСА відбувається в складному геополітичному середовищі. Першочерговим є нормалізація відносин між Сербією та Косово. Після переговорів досягнуто Угоду про шлях до нормалізації в Брюсселі 27 лютого 2023 року та Додаток в Охриді 18 березня 2023 року [24]. Однак виконання проблематичне. Угоди прийняті усно, не підписані офіційно. Президент Вучич заявив, що не визнаватиме незалежність Косова. ЄС відреагував змінами до критеріїв вступу у квітні 2024 року. Станом на 2025 рік напруженість посилювалася [25].

Узгодження зовнішньої політики є складним виміром. Після війни Росії проти України Сербія приєдналася до деяких позицій ЄС, але не приєдналася до обмежувальних заходів проти РФ. Сербія підтримує відносини з Росією та активізує відносини з Китаєм, включаючи Угоду про вільну торгівлю від 1 липня 2024 року [27]. Це показує доктрину рівновіддаленості Сербії. Дослідження показують, що таке позиціонування створює проблеми для євроінтеграції [28]. Європейська Комісія 8 листопада 2023 року оголосила Новий план зростання для Західних Балкан з фінансовим пакетом у 6 млрд євро на 2024-2027 роки [29]. Мета – прискорити економічну конвергенцію, стимулювати реформи управління та підтримувати нормалізацію відносин. Сербія прийняла Порядок денний реформ 3 жовтня 2024 року.

38

Звіт Європейського парламенту за травень 2025 року демонструє період непокоєння щодо темпів реформ. Парламент критикує поблажливий підхід Комісії до Сербії на тлі відступу від права верховенства [30].

Загалом, Угода про стабілізацію та асоціацію створила комплексні рамки для співпраці, принісши суттєві економічні вигоди. Експорт до ЄС зріс більше

ніж у п'ять разів. Однак реалізація повного потенціалу стикається з викликами. Внутрішньополітичні реформи просуваються нерівномірно: державне управління політизоване, судова система недостатньо незалежності, корупція висока. Економічна відповідність є частковою: макроекономічна стабільність досягнута, але структурні проблеми залишаються. Нормалізація з Косово та зовнішньополітична позиція породжують невизначеність. Критичне питання виникає в тому, що рамки США можуть створити достатній імпульс для трансформаційних реформ. Відповідь вплине на майбутнє Сербії та ширшу траєкторію інтеграції Західних Балкан.

2.2. Отримання Сербією статусу кандидата на вступ до ЄС та початок переговорів про вступ

Питання розширення Європейського Союзу на Західні Балкани залишається одним із ключових напрямків європейської інтеграційної політики протягом останніх двох десятиліть. Сербія, як найбільша за територією та населенням країна регіону, посідає особливе місце в цьому процесі. Отримавши статус кандидата у 2012 році та розпочавши переговори про членство у 2014 році, країна демонструє складну траєкторію європейської інтеграції, позначену як певними успіхами, так і суттєвими викликами, що гальмують просування до повноправного членства в Європейському Союзі.

Історичний контекст європейської інтеграції Сербії розпочався після політичних змін 2000 року, коли після повалення режиму Слободана Мілошевича відбулося переосмислення зовнішньополітичних пріоритетів країни. Європейський Союз офіційно визнав балканські держави потенційними кандидатами на членство під час саміту в Салоніках у 2003 році, закладаючи

39

фундамент для майбутнього процесу розширення. Для Сербії цей шлях виявився особливо тернистим через необхідність подолання наслідків військових конфліктів 1990-х років та вирішення складних питань співпраці з Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії. У 2008 році було прийнято Європейське партнерство для Сербії, яке визначило пріоритети

для підготовки заявки на членство [49]. Формальна заявка на вступ до Європейського Союзу була подана Сербією у грудні 2009 року, що стало важливим кроком у формалізації європейських устремлінь країни.

Процес надання статусу кандидата передбачав ретельну оцінку готовності Сербії до виконання копенгагенських критеріїв членства. Європейська комісія надала позитивний висновок щодо заявки Сербії 12 жовтня 2011 року, рекомендувавши надати країні статус кандидата на основі виконання однієї ключової умови. Європейська рада підтримала цю рекомендацію, і 1 березня 2012 року Сербія офіційно отримала статус країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Це рішення стало визнанням прогресу, досягнутого країною у проведенні реформ, хоча й підкреслювало необхідність подальшої роботи над виконанням європейських стандартів. У вересні 2013 року набрала чинності Угода про стабілізацію та асоціацію між Європейським Союзом та Сербією, яка встановила загальні рамки відносин та визначила шлях до повноправного членства [49].

Рішення про початок переговорів про членство було прийнято Європейською радою у червні 2013 року, коли лідери Європейського Союзу погодилися розпочати переговорний процес з Сербією до січня 2014 року. Перша міжурядова конференція на міністерському рівні відбулася 21 січня 2014 року, що ознаменувало формальний початок переговорів про вступ. З того часу було проведено тринадцять міжурядових конференцій на міністерському рівні, що засвідчує регулярність та інституційну стабільність переговорного процесу. Структура переговорів передбачає розгляд тридцяти п'яти розділів *acquis communautaire*, що охоплюють різні сфери політики Європейського Союзу. Станом на кінець 2021 року було відкрито двадцять два розділи для переговорів,

40

з яких два були тимчасово закриті. Це свідчить про певний прогрес у переговорному процесі, хоча темпи просування залишаються значно повільнішими порівняно з очікуваннями, висловленими на початку переговорів.

У травні 2021 року Рада Європейського Союзу прийняла рішення про застосування переглянутої методології розширення до переговорів з

Чорногорією та Сербією. Ця нова методологія спрямована на активізацію процесу вступу, посилення фокусу на фундаментальних реформах та забезпечення більш чіткої політичної керованості процесом. Переговори тепер структуровані навколо шести кластерів, що групують 35 переговорних розділів за тематичним принципом. Перша політична міжурядова конференція за новою методологією відбулася у червні 2021 року, надаючи політичне керівництво процесу вступу. У грудні 2021 року було відкрито четвертий кластер щодо зеленого порядку денного та сталого зв'язку, що включає чотири переговорні розділи: транспортна політика, енергетика, транс-європейські мережі, навколишнє середовище та зміна клімату. Однак після грудня 2021 року не було досягнуто подальшого прогресу у відкритті або закритті розділів, що вказує на значне уповільнення переговорного процесу [21].

Європейська комісія підтверджує, що Сербія виконала критерії для відкриття третього кластеру щодо конкурентоспроможності та інклюзивного зростання. У грудні 2024 року були виконані критерії для відкриття всіх трьох решти розділів у кластері три (розділи 10, 16 та 19), однак відкриття було відкладено через необхідність досягнення суттєвого подальшого прогресу Сербією, зокрема щодо верховенства права (розділи 23 та 24) та нормалізації відносин з Косово. Це рішення демонструє пряме зв'язування технічного прогресу в переговорах з політичними умовами, що стосуються фундаментальних цінностей Європейського Союзу та регіональної стабільності. Таким чином, незважаючи на формальне виконання технічних вимог, політичні та структурні перешкоди залишаються визначальними факторами темпів просування переговорного процесу [21].

Нормалізація відносин з Косово залишається найбільшою перешкодою на шляху Сербії до членства в Європейському Союзі. Після проголошення незалежності Косово у 2008 році, яке Сербія не визнає, відносини між двома сторонами залишаються напруженими та ускладнюють перспективи європейської інтеграції обох суб'єктів. Діалог між Белградом та Приштиною під егідою Європейського Союзу розпочався у березні 2011 року з метою

досягнення практичних рішень, що покращать життя населення та сприятимуть стабільності в регіоні [32]. Першою значною угодою став Брюссельський договір, підписаний 19 квітня 2013 року, який встановив принципи нормалізації відносин. Ця угода передбачала створення Асоціації сербських муніципалітетів, інтеграцію поліції та проведення виборів на півночі Косово. Досягнення цієї угоди відкрило можливість для Сербії розпочати переговори про вступ до Європейського Союзу, а для Косово – ініціювати Угоду про стабілізацію та асоціацію.

Однак імплементація Брюссельської угоди виявилася складнішою, ніж очікувалося, з обома сторонами, що інтерпретують положення угоди по-різному та звинувачують одна одну у невиконанні зобов'язань. У лютому 2023 року було досягнуто прориву в переговорах, коли обидві сторони погодилися з текстом нового європейського пропозиції, відомої також як франко-німецький пропозиція, спрямованої на формалізацію відносин між Белградом та Приштиною за зразком Основного договору між двома Німеччинами 1972 року. Угода про шлях до нормалізації між Косово та Сербією була усно прийнята косовським прем'єр-міністром Альбіном Курті та сербським президентом Александром Вучичем 27 лютого 2023 року під час зустрічі в Брюсселі. План імплементації цієї угоди було погоджено 18 березня 2023 року в Охриді, Північна Македонія. Охридська угода передбачає, що Сербія не буде блокувати членство Косово в міжнародних організаціях, натомість Косово має створити Асоціацію муніципалітетів з сербською більшістю [21].

Критично важливим аспектом є те, що Європейський Союз інкорпорував зобов'язання за Охридською угодою до розділу 35 переговорних критеріїв для Сербії у квітні 2024 року, встановивши механізм моніторингу виконання угод,

42

досягнутих у рамках діалогу Белград-Приштина. Це означає, що невиконання зобов'язань, передбачених Охридською угодою, таких як протидія членству Косово в міжнародних організаціях, може призупинити процес вступу Сербії до Європейського Союзу. Однак станом на 2025 рік жодна зі сторін не підписала ні документ, погоджений у Брюсселі, ні супровідний додаток, погоджений в

Охридї. Імплементація цієї так званої історичної угоди була зведена до взаємного визнання номерних знаків. Незважаючи на наполегливі твердження Європейського Союзу про те, що угода є юридично обов'язковою для обох сторін навіть без підписів, прем'єр-міністр Косово Альбін Курті наполягав на її підписанні як гарантії виконання, тоді як Сербія продовжує відстоювати виконання попередніх угод, зокрема щодо створення Спільноти сербських муніципалітетів.

Питання верховенства права та демократичних стандартів становить другий критичний виклик для європейської інтеграції Сербії. Європейська комісія неодноразово підкреслювала необхідність прискорення реформ у сфері судової системи, боротьби з корупцією та забезпечення свободи медіа. Розділи 23 (судова система та фундаментальні права) та 24 (правосуддя, свобода та безпека) вважаються фундаментальними для процесу вступу, і прогрес у цих сферах визначає загальний темп переговорів згідно з переглянутою методологією розширення. У 2024 році Сербію вперше було включено до Звіту про верховенство права Європейської комісії разом з трьома іншими найбільш просунутими країнами-кандидатами: Албанією, Чорногорією та Північною Македонією. Цей крок спрямований на підтримку зусиль країн щодо реформування та досягнення незворотного прогресу в демократії та верховенстві права перед вступом [58].

Звіт про верховенство права аналізує розвиток у чотирьох сферах: національна судова система, боротьба з корупцією, плюралізм та свобода медіа, інші інституційні системи стримувань і противаг. Хоча звіт не містить конкретних рекомендацій для країн-кандидатів на відміну від держав-членів, він надає детальний аналіз ситуації та підкреслює проблемні аспекти. Щорічний

43

пакет з розширення Європейської комісії, прийнятий 30 жовтня 2024 року, надає детальну оцінку стану справ та прогресу, досягнутого Сербією [33]. Комісія підтверджує, що Сербія виконала критерії для відкриття кластеру три, однак наголошує на необхідності прискорення роботи над впровадженням реформ, пов'язаних з вступом до Європейського Союзу в усіх сферах, з особливим

акцентом на проміжних критеріях верховенства права, забезпеченні справді сприятливого середовища для громадянського суспільства та медіа, здійсненні достовірних зусиль для припинення дезінформації та маніпуляцій іноземною інформацією.

Незалежність судової системи в Сербії продовжує стикатися зі значними викликами, такими як тривалий політичний вплив на судові призначення та зовнішній тиск на рішення суддів. Європейський парламент у своїй резолюції 2024 року підкреслив, що очікує від Сербії чіткої демонстрації своєї рішучості рухатися вперед у процесі вступу шляхом прискорення роботи над впровадженням реформ, пов'язаних з вступом до Європейського Союзу, у всіх сферах та досягнення реальних і відчутних результатів, зокрема у сфері верховенства права та нормалізації відносин з Косово через швидку імплементацію всіх зобов'язань у рамках діалогу за посередництва Європейського Союзу. Сербські медіа продовжують стикатися з викликами, такими як загроза журналістам з боку політичного тиску та безкарність за злочини, скоєні проти них. Існують занепокоєння щодо прозорості власності медіа, незалежності регуляторів або громадських медіа-сервісів та безпеки журналістів.

Попередні висновки спільної Міжнародної місії зі спостереження за виборами під керівництвом Бюро з демократичних інститутів та прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі щодо дострокових парламентських виборів, які відбулися 17 грудня 2023 року, виявили кілька недоліків, що мали місце в напруженому та дуже поляризованому середовищі [34]. Виявлені слабкості включають, зокрема, недавні законодавчі зміни до виборчого процесу, часті компроміси щодо таємниці голосування, процедурні

невідповідності, залякування та тиск на виборців, що негативно вплинуло на довіру громадськості до процесу. Ці попередні висновки підтверджують необхідність всеосяжної виборчої реформи, яка вже була підкреслена в попередніх ключових рекомендаціях. Рання виборча кампанія та відповідна перерва в роботі уряду та парламенту уповільнили прогрес реформ, що

становить виклик для функціонування адміністративних структур, відповідальних за переговори про вступ.

Зовнішньополітична орієнтація Сербії, зокрема її відносини з Росією, залишається предметом серйозного занепокоєння для Європейського Союзу. Сербія не запровадила економічних, фінансових, торговельних чи енергетичних санкцій проти Росії після її агресії проти України, хоча країна підтримує територіальну цілісність та політичну незалежність України і чітко засудила агресію Російської Федерації проти України, голосуючи разом з Європейським Союзом в Організації Об'єднаних Націй. Рівень узгодженості Сербії зі спільною зовнішньою та безпековою політикою Європейського Союзу неухильно знижувався з 2021 року, впавши з п'ятдесяти чотирьох відсотків у 2023 році до п'ятдесяти одного відсотка у 2024 році, тоді як інші країни-кандидати в регіоні – Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія та Північна Македонія – досягли стовідсоткового узгодження [35]. Сербія залишається критичним полем битви для іноземних дезінформаційних кампаній, особливо з боку Росії та Китаю, які прагнуть створити антизахідну риторику.

Часті зустрічі на високому рівні між сербськими лідерами та російськими представниками влади, включаючи зустрічі в Росії, викликають занепокоєння щодо стратегічної орієнтації Сербії. Європейський парламент висловив особливе обурення зростаючою співпрацею Сербії з Росією у військовій та розвідувальній сферах та створенням сербського добровольчого підрозділу, призначеного для участі в бойових діях в Україні на боці Росії. Поглиблення відносин з Росією суперечить спільним європейським інтересам та підриває довіру до щирості європейських устремлінь Сербії. Водночас Сербія продовжує отримувати вигоду від торговельних угод, інвестицій, енергетичних контрактів та інших форм

співпраці з Москвою. Енергетична залежність від російського газу залишається значною проблемою, хоча альтернативи існують, країна наразі значною мірою покладається на російські поставки [36]. Для Сербії надзвичайно складно жити без російського газу, і хоча альтернативи існують, наразі країна суттєво

залежить від Росії в енергетичній сфері.

Громадська підтримка вступу Сербії до Європейського Союзу значно знизилася протягом років. Якщо на початку 2000-х років понад 70% сербів підтримували європейську інтеграцію, сьогодні ця цифра впала приблизно до 40% [38]. Громадський ентузіазм згас, проте політичне керівництво продовжує відстоювати європейський шлях. Зростаючий скептицизм щодо членства Європейського Союзу впливає з повільного прогресу переговорів про вступ, суперечки щодо Косово та антизахідних настроїв, які підтримуються медіа. Позиція Європейського Союзу щодо нормалізації відносин з Косово, яка в Сербії сприймається як включаюча неявне визнання, зокрема є основним фактором, що сприяє зниженню підтримки. Переважна більшість сербської громадськості розглядає Косово як невід'ємну частину Сербії, і позиція Європейського Союзу сприймається як тиск на Сербію відмовитися від свого суверенітету. Підтримка Росії та Китаю позиції Сербії щодо Косово (невизнання) зміцнює їхню прихильність порівняно з Європейським Союзом.

Незважаючи на численні виклики, існують певні позитивні аспекти у відносинах між Сербією та Європейським Союзом. Європейський Союз залишається найбільшим торговельним партнером, найбільшим інвестором та найбільшим провайдером фінансової допомоги для Сербії. У 2023 році Європейський Союз оголосив знаковий План зростання для Західних Балкан [12], спрямований на прискорення інтеграції партнерів з Західних Балкан. Для управління міграційними потоками, протидії нелегальній міграції та боротьби з транскордонною злочинністю Європейський Союз та Сербія мають угоду про більш широку співпрацю щодо операційної діяльності, яку здійснює Європейське агентство прикордонної та берегової охорони. Угода дозволяє Європейському агентству прикордонної та берегової охорони та Сербії

46

проводити спільні операції, а персоналу Європейського агентства прикордонної та берегової охорони – здійснювати прикордонні перевірки та реєструвати осіб. Угода з Сербією була завершена 21 лютого 2025 року і набула чинності 1 квітня 2025 року [21].

Перспективи вступу Сербії до Європейського Союзу залишаються предметом дискусій серед аналітиків та політиків. Деякі експерти припускають, що Сербія може бути готовою до членства до 2030 року, хоча залишається кілька перешкод. Політичні перешкоди, регіональне суперництво та енергетична залежність від Росії продовжують ускладнювати шлях. Президент Сербії Александар Вучич заявив у 2024 році, що Сербія виконає всі критерії для вступу до Європейського Союзу до 2026 або 2027 року, однак не обіцяв негайного вступу ні в 2026, ні в 2027, ні навіть у 2028 році [29]. Ці заяви відображають його попередні висловлювання, коли він заявляв про технічну готовність країни при визнанні політичних складнощів процесу. Сербія, Албанія та Чорногорія, як найбільш просунуті кандидати в своїх переговорних процесах з Європейським Союзом, можуть приєднатися до Європейського Союзу десь між 2028 та 2030 роками, враховуючи процес ратифікації тривалістю від вісімнадцяти до двадцяти чотирьох місяців, який розпочинається після завершення переговорів.

Однак реалістична оцінка ситуації вказує на те, що досягнення членства до 2030 року залежить від швидкого вирішення фундаментальних проблем, особливо нормалізації відносин з Косово та суттєвого прогресу в реформах верховенства права. Історія розширення Європейського Союзу демонструє, що ранні учасники можуть блокувати своїх сусідів: Словенія блокувала Хорватію, Хорватія тепер блокує Сербію, а Болгарія блокує Північну Македонію. Хорватський прем'єр-міністр Андрей Пленкович також висловив застереження щодо можливого членства Сербії, стурбований тим, що воно може змістити інституційний вплив всередині Європейського Союзу. Ця динаміка регіонального суперництва додає ще один рівень складності до процесу розширення та може призвести до подальших затримок. Чорногорія та Албанія видаються найбільш

підготовленими до вступу до 2030 року, здобуваючи більшу симпатію з боку Європейського Союзу.

Обговорювалася нова модель розширення: часткове членство, коли нові

країни можуть приєднатися без повних прав голосу. Ця ідея викликала суперечки в усьому регіоні Західних Балкан. Прем'єр-міністр Чорногорії Мілойко Спайич рішуче відкинув пропозицію, наголошуючи, що суверенітет не може бути скомпрометованим [59]. Незважаючи на те, що часткове членство було запропоновано як тимчасове рішення, багато експертів розглядають його як тимчасову міру, яка ризикує підірвати принцип Європейського Союзу щодо рівності для всіх членів. Концепція часткового членства може створити багаторівневу Європу, де деякі держави мають обмежені права, що суперечить фундаментальним принципам Європейської інтеграції та може призвести до довгострокових інституційних проблем.

Сербське керівництво продовжує декларувати членство в Європейському Союзі як свою стратегічну мету, незважаючи на виклики та критику. Однак сербська влада ще має забезпечити більш активну та об'єктивну комунікацію про Європейський Союз та процес вступу Сербії до Європейського Союзу. Європейський Союз є найважливішим політичним та економічним партнером Сербії, і необхідність протидії дезінформації в національних медіа залишається критичною. Сильна політична воля, ефективне планування та координація політики разом з достатніми людськими та фінансовими ресурсами для вступу до Європейського Союзу в усіх залучених установах необхідні для того, щоб Сербія могла прискорити роботу над досягненням своїх цілей щодо переговорів про вступ до Європейського Союзу.

Підсумовуючи, статус Сербії як кандидата на вступ до Європейського Союзу та процес переговорів про членство характеризується складною взаємодією технічного прогресу та політичних перешкод. Країна досягла певних успіхів у відкритті переговорних розділів та виконанні технічних критеріїв, однак фундаментальні виклики у сферах нормалізації відносин з Косово, верховенства права, демократичних стандартів та зовнішньополітичної

орієнтації продовжують гальмувати процес. Зниження громадської підтримки європейської інтеграції та поглиблення зв'язків з Росією створюють додаткові ускладнення для європейського шляху Сербії. Перспективи членства до 2030

року залишаються теоретично можливими, але вимагають радикального прискорення реформ та політичної волі до вирішення найбільш чутливих питань. Європейський Союз зі свого боку продовжує підтримувати процес розширення на Західні Балкани, розглядаючи його як важливий елемент геополітичної стабільності та безпеки європейського континенту. Успіх європейської інтеграції Сербії залежатиме від здатності країни збалансувати свої історичні зв'язки та геополітичні інтереси з вимогами та цінностями Європейського Союзу, зберігаючи при цьому внутрішню політичну стабільність та громадську підтримку процесу трансформації.

2.3. Хід переговорів на сучасному етапі

Шлях Сербії до членства в Європейському Союзі є одним із найскладніших і найтриваліших процесів вступу в регіоні Західних Балкан. Із моменту офіційного відкриття переговорів про вступ у січні 2014 року Сербія пройшла складний шлях, що характеризується як технічним прогресом, так і постійними політичними перешкодами. Сучасний стан переговорів демонструє парадоксальну ситуацію, коли формальний прогрес співіснує зі суттєвими перешкодами в критичних сферах, включаючи демократичне управління, верховенство права та узгодження зовнішньої політики [22].

Станом на 2025 рік було відкрито 22 з 35 переговорних розділів (див. Додаток 1), при цьому два розділи були попередньо закриті. Однак з грудня 2021 року не було досягнуто жодного подальшого прогресу у відкритті чи закритті розділів, що сигналізує про значну стагнацію в переговорному процесі. Процес приєднання відбувається в рамках переглянутої методології розширення, прийнятої у 2020 році, яка ставить верховенство права в центр переговорів [5].

Інституційна архітектура, що підтримує переговори Сербії щодо вступу до ЄС, була створена та продовжує функціонувати, хоча й зі значними

обмеженнями. Інституції, відповідальні за процес інтеграції до ЄС, існують та працюють ефективно, проте законодавча перерва, пов'язана з достроковими виборами, призвела до уповільнення процесу реформ. Уряд Сербії стверджує,

що членство в ЄС залишається його стратегічною метою.

Переговорна структура застосовує централізований підхід, при цьому Міністр європейської інтеграції одночасно виконує функції головного переговорника. Ця подвійна роль зосереджує значні повноваження, водночас порушуючи питання щодо балансу між технічною експертизою та політичними міркуваннями. Прогрес Сербії в узгодженні законодавства був помірним – рівень впровадження національного плану щодо прийняття *acquis* ЄС на 2023 рік становив лише 29%, що значно менше внутрішнього терміну Сербії, встановленого на 2025 рік [35].

У рамках переговорів на основі кластерів Сербія досягла відкриття всіх розділів у першому кластері, що охоплює фундаментальні питання, та четвертому кластері щодо зеленого порядку денного. Європейська Комісія визнає, що Сербія виконала критерії для відкриття третього кластера. Однак у листопаді 2024 року пропозицію Угорщини щодо просування переговорів відхилила значна група країн ЄС, що продемонструвало недостатність технічної готовності без вирішення політичних проблем.

Кластер верховенства права є найважливішим та найпроблемнішим виміром процесу вступу Сербії. Звіт Європейської Комісії за 2024 рік виявляє значні недоліки за багатьма показниками демократичного управління та незалежності судової влади. Проведення виборів потребує відчутного покращення та подальших реформ, а здатність Парламенту забезпечувати необхідні стримування та противаги обмежена питаннями ефективності, автономії та прозорості.

Парламентські вибори у грудні 2023 року, за якими спостерігало ОБСЄ/БДІПЛ, виявили системні порушення та порушили фундаментальні питання щодо чесності виборчих процесів Сербії. Місія спостереження дійшла висновку, що вибори характеризувалися рішучою участю Президента, що разом

із системними перевагами правлячої партії створило несправедливі умови [33]. Після виборів протести супроводжувалися арештами, кримінальними звинуваченнями та з'являлися звинувачення у жорстокому поводженні з боку

поліції.

Судова система стикається з постійними викликами, пов'язаними з незалежністю, ефективністю та підзвітністю. Сербія перебуває між певним рівнем підготовки та помірним рівнем підготовки в галузі судочинства, з обмеженим прогресом у прийнятті підзаконних актів до законів. Надмірний тиск на судову систему залишається проблемою, оскільки урядовці та члени парламенту продовжують публічно коментувати поточні розслідування чи судові провадження. Конституційний Суд продовжує працювати в частковому складі, маючи лише 11 із 15 суддів, що перешкоджає його здатності ефективно розглядати справи про порушення основоположних прав.

Боротьба з корупцією є критичною слабкістю системи верховенства права Сербії. Хоча кількість остаточних вироків у справах про корупцію на високому рівні у 2023 році зросла порівняно з попередніми роками, залишаються перешкоди на шляху до досягнення надійних результатів [21]. Корупція поширена в багатьох сферах, що вимагає сильної політичної волі для ефективного вирішення. Прийняття нової антикорупційної стратегії на 2024-2028 роки є позитивним кроком, але її ефективність залежатиме від впровадження плану дій.

Свобода ЗМІ зазнала значного погіршення, що відображає ширші занепокоєння щодо стану демократії в Сербії. Сербія опустилася на 98-е місце у Всесвітньому індексі свободи преси організації «Репортери без кордонів» за 2024 рік [1], що є різким падінням. Випадки погроз, залякування та насильства щодо журналістів тривають, тоді як високопосадовці продовжують робити заяви, які мають негативний вплив на свободу слова. Регуляторний орган електронних ЗМІ не зміг повною мірою виконати свій мандат.

У економічній сфері Сербія демонструє більш позитивну траєкторію, хоча значні виклики залишаються. Сербія має хороший рівень підготовки та досягла

певного прогресу в розвитку функціонуючої ринкової економіки, завдяки належно жорсткій монетарній та фіскальній політиці. Європейський Союз є основним торговельним партнером Сербії та найбільшим джерелом прямих

іноземних інвестицій, на який припадає 58,7% від загального обсягу торгівлі Сербії [21].

Незважаючи на загалом позитивну оцінку, структурні проблеми, що перешкоджають економічному розвитку та конкурентоспроможності Сербії, залишаються. Державні підприємства зберігають значну присутність в економіці, а питання управління та фінансові ризики потребують уваги. Приватному сектору перешкоджають недоліки у верховенстві права, зокрема у боротьбі з корупцією та неефективністю судової системи.

Державні закупівлі є особливо вразливою сферою. Хоча зміни до Закону набули чинності у січні 2024 року, залишаються занепокоєння щодо винятків, які не відповідають законодавству ЄС. Спостерігається збільшення кількості випадків укладання великомасштабних інфраструктурних контрактів без прозорості.

Зелений перехід та сталий розвиток створюють як можливості, так і виклики для економічної моделі Сербії. Сербія досягла значного прогресу в прийнятті стратегічних документів, включаючи Національний енергетичний та кліматичний план, проте впровадження відстає від зобов'язань. Постійна залежність від виробництва електроенергії з вугілля та енергетичні відносини з Росією створюють вразливості. Суперечки навколо проектів видобутку літію ілюструють напруженість між прагненнями до економічного розвитку та екологічною стійкістю.

Основним фактором, що пов'язує недоліки в усіх переговорних кластерах, є питання справжньої політичної волі до реформ. Після російської агресії проти України спостерігається новий імпульс, коли ЄС починає готуватися до прийняття нових членів. Однак цей відновлений імпульс не супроводжувався відповідними амбіціями та зобов'язаннями сербської влади. Середній бал готовності Сербії покращився лише на 0,06 пунктів [38].

Модель управління в Сербії виявляє системні перешкоди для ефективного впровадження реформ. Часті дострокові вибори та тривалі періоди тимчасового урядування порушили безперервність, необхідну для стійких реформаторських

зусиль. Уряд виконував обов'язки тимчасового з листопада 2023 року по травень 2024 року. Окрім процедурних порушень, існують фундаментальні питання щодо зобов'язання політичного керівництва щодо трансформаційних змін.

Організації громадянського суспільства та незалежні інституції, які відіграють вирішальну роль у моніторингу впровадження реформ, діють у дедалі ворожішому середовищі. Посилилися словесні нападки та кампанії з дискредитації деяких організацій, зокрема з боку високопосадовців. Кампанії, що проводяться таблоїдами, включають розкриття персональних даних активістів. Маргіналізація громадянського суспільства в поєднанні з концентрацією влади створює умови, що сприяють захопленню держави.

Європейський Союз стикається з власними стратегічними дилемами в управлінні процесом вступу Сербії. З одного боку, ЄС визнає важливість підтримки довіри до перспективи розширення для Західних Балкан, особливо в контексті посилення впливу Росії. Прийняття Плану зростання для Західних Балкан та Механізму реформ і зростання являє собою зусилля, спрямовані на забезпечення відчутних переваг та стимулів для реформ. 3 жовтня 2024 року Сербія прийняла свій Порядок денний реформ [12].

З іншого боку, ЄС повинен збалансувати свою зацікавленість у розширенні з необхідністю збереження власних цінностей, стандартів та внутрішньої єдності. Досвід попередніх розширень зробив інституції ЄС більш обережними щодо прийняття країн зі стійкими демократичними недоліками. Проблема стає особливо гострою, коли країни-кандидати підтримують тісні відносини з ворожими до ЄС суб'єктами.

Кілька держав-членів ЄС займають дедалі критичнішу позицію щодо прогресу Сербії у вступі. Відмова запровадити санкції проти Росії була однією з головних перешкод, причому країни вказували на неоднозначний досвід у сфері фундаментальних прав, напружені відносини з Косово та постійну відмову від

санкцій. Європейський парламент став особливо гучним критиком курсу Сербії, ухвалюючи резолюції, що закликають до посилення умов [22]. Проблеми Сербії у процесі вступу слід розуміти в ширшому контексті розширення ЄС на Західні

Балкани. Чорногорія та Албанія мають можливість завершити переговори про членство до 2026 та 2027 років відповідно, що підкреслює потенціал для диференціації між країнами-кандидатами на основі заслуг. Процес розширення залишається ускладненим двосторонніми суперечками та регіональною напруженістю [40].

Регіональний вимір викликів Сербії особливо очевидний у питанні Косова, яке впливає не лише на двосторонні відносини між Белградом і Приштиною, але й на ширшу регіональну стабільність та узгодженість процесу розширення. Наполягання ЄС на всеохопній нормалізації як умови просування створює ситуацію, коли прогрес в одній країні залежить від розвитку подій в іншій.

Поточна траєкторія переговорів Сербії щодо вступу до ЄС свідчить про те, що без суттєвих змін у підході стагнація продовжиться. Поєднання постійних демократичних недоліків, нездатності нормалізувати відносини з Косово та розбіжної орієнтації зовнішньої політики створює ситуацію, коли подальше просування в переговорах видається малоймовірним у найближчій та середньостроковій перспективі [41].

Для того, щоб Сербія відродила свій процес вступу, потрібно буде здійснити кілька фундаментальних змін. Перш за все, справжня відданість реформам верховенства права має замінити нинішню модель вибіркового впровадження. Це вимагає не лише прийняття відповідного законодавства, але й забезпечення його ефективного впровадження через незалежні інституції. Судову систему необхідно зміцнити та захистити від політичного втручання.

Сербія повинна зробити чіткий стратегічний вибір щодо своєї міжнародної орієнтації. Поточна політика підтримки тісних відносин як з ЄС, так і з Росією стає дедалі неприйнятнішою. Хоча історичні та культурні зв'язки Сербії з Росією визнаються, членство в ЄС вимагає узгодження з фундаментальними цінностями та зовнішньополітичними позиціями [42].

Косовське питання вимагає більш конструктивного підходу, зосередженого на практичному впровадженні чинних угод. Проміжні кроки,

включаючи створення Асоціації муніципалітетів з сербською більшістю, покращення свободи пересування можуть продемонструвати добрі наміри. Ключовим є відхід від політичної риторики до прагматичного вирішення проблем.

Демократичне управління та простір громадянського суспільства мають бути зміцнені. Це включає забезпечення вільних і чесних виборів шляхом виконання рекомендацій ОБСЄ/БДПЛ, захист свободи та плюралізму ЗМІ, припинення залякування активістів та журналістів, а також посилення парламентського нагляду.

З точки зору ЄС, важливо дотримуватися чіткого підходу, заснованого на заслугах. Переглянута методологія розширення з акцентом на фундаментальні принципи верховенства права забезпечує відповідні інструменти. ЄС також повинен продемонструвати, що прогрес приносить відчутні переваги, водночас чітко даючи зрозуміти, що стагнація матиме наслідки.

Поточний стан переговорів Сербії щодо вступу до ЄС свідчить про процес, що характеризується формальними структурами та технічним прогресом з одного боку, і фундаментальними політичними та управлінськими викликами з іншого. Через понад десять років після початку переговорів Сербія має 22 відкриті розділи, але водночас зростає занепокоєння щодо її демократичного шляху, нездатність нормалізувати відносини з Косово та розбіжності у зовнішній політиці. Застій з грудня 2021 року відображає не технічну неготовність, а глибші питання щодо політичної волі.

Взаємозв'язок цих викликів створює ситуацію, коли прогрес в одній сфері залежить від прогресу в інших, проте комплексні реформи залишаються недосяжними. Недоліки верховенства права підривають економічний розвиток та іноземні інвестиції. Питання Косова впливає на регіональну стабільність. Відносини з Росією порушують фундаментальні питання щодо спільних цінностей [43].

Для Сербії вибір стає дедалі очевиднішим: продовжувати поточну траєкторію формальної взаємодії з ЄС, зберігаючи при цьому відносини, які

принципово суперечать вимогам членства, або приймати складні рішення, необхідні для справжньої європейської інтеграції. Перший шлях веде до постійного статусу кандидата. Другий шлях вимагає політичної мужності та лідерства. Питання на найближчі роки полягає не в технічній готовності, а в готовності політичного керівництва до трансформаційних змін [44].

Отже, процес європейської інтеграції Сербії демонструє поєднання формального технічного прогресу з глибокими політичними та управлінськими викликами. Основними перешкодами залишаються недоліки верховенства права, слабкість демократичних інституцій, обмежена свобода ЗМІ та недостатня політична воля до реформ. Косовське питання та розбіжності у зовнішній політиці додатково ускладнюють шлях до членства та впливають на регіональну стабільність. Сербія має здійснити системні зміни у сфері правосуддя, державного управління та зовнішньої орієнтації, щоб забезпечити відповідність стандартам ЄС. Без таких трансформацій країна ризикує залишитися в статусі кандидата на невизначений термін, тоді як справжня європейська інтеграція вимагає політичної мужності та послідовних дій керівництва.

Висновок до розділу 2

Аналіз механізмів реалізації євроінтеграційного курсу Сербії демонструє складну та суперечливу траєкторію, що характеризується формальним прогресом у технічних аспектах при одночасній стагнації у ключових політичних питаннях. Підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію у 2008 році та отримання статусу кандидата у 2012 році створили інституційну основу для інтеграції, проте реальне просування залишається обмеженим фундаментальними викликами у сферах верховенства права, демократичного управління та зовнішньополітичного узгодження.

Економічні результати УСА виявилися найбільш відчутними, де експорт до ЄС зріс більш ніж у п'ять разів, а Європейський Союз зміцнив позиції основного

торговельного партнера Сербії. Водночас політичні умовності процесу вступу залишаються невиконаними. Переговори про членство, розпочаті у 2014 році, демонструють парадоксальну ситуацію: із 35 розділів відкрито 22, проте з грудня 2021 року не досягнуто жодного подальшого прогресу. Застосування переглянутої методології розширення, яка ставить верховенство права в центр переговорів, виявила системні недоліки сербської демократії, включаючи політичний тиск на судову систему, обмеження свободи медіа та поширену корупцію.

Нормалізація відносин з Косово залишається найбільшою перешкодою на шляху до членства. Брюссельсько-Охридські угоди 2023 року, незважаючи на політичну значущість, залишаються невиконаними через відсутність офіційних підписів та розбіжності в інтерпретації зобов'язань. Інкorporація цих зобов'язань до переговорних критеріїв створила механізм, за якого невиконання може призупинити весь процес вступу.

Особливо проблемним виміром є зовнішньополітична орієнтація Сербії та її відносини з Російською Федерацією. Відмова приєднатися до санкцій проти Росії, збереження енергетичної залежності та військової співпраці створюють фундаментальні суперечності з вимогами членства в ЄС. Російський вплив реалізується через політичну підтримку з питання Косово, контроль над енергетичною інфраструктурою та ефективне використання інформаційних інструментів, що формує в сербському суспільстві стійкий образ Росії як надійного союзника.

Прийняття Плану зростання для Західних Балкан у 2023 році та Механізму реформ і зростання з фінансовим пакетом у шість мільярдів євро свідчить про відновлений імпульс ЄС до розширення. Водночас, успіх євроінтеграції Сербії залежатиме від політичної волі керівництва здійснити трансформаційні реформи та зробити чіткий стратегічний вибір між збереженням багатовекторності та повноцінним узгодженням з європейськими цінностями та політикою.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СЕРБІЇ

3.1. Вплив Росії на євроінтеграційний курс держави

Історичне коріння особливих відносин між сербським і російським народами сягає глибини століть і базується на спільності православної віри, слов'янського походження та кирилиці. Перші офіційні контакти датуються XVII століттям, коли в 1688 році патріарх Арсеній III Чарноєвич звернувся до царя Петра I з проханням про допомогу в боротьбі проти Османської імперії. Відтоді Росія неодноразово виступала захисником інтересів сербського народу на міжнародній арені, зокрема під час російсько-турецьких війн XIX століття.

Особливе значення мала позиція Російської імперії під час Берлінського конгресу 1878 року, коли Петербург наполягав на визнанні незалежності Сербського князівства. Ця історична пам'ять посилилася спільною боротьбою під час Першої світової війни. Новий етап розпочався в 1990-х роках, коли Росія підтримала позицію Сербії під час косовської кризи 1999 року. Рішуча опозиція Москви бомбардуванням НАТО закріпила в сербській суспільній свідомості образ Росії як єдиного надійного союзника [26].

Сучасний етап сербсько-російських відносин характеризується високим рівнем політичної взаємодії. Ключовим питанням залишається проблема Косово. Російська Федерація послідовно не визнає незалежність Косова та використовує своє членство в Раді Безпеки ООН для блокування відповідних ініціатив. Як зазначається у дослідженні Європейської парламентської дослідницької служби, «у 1994 та 2015 роках Москва наклала вето на дві резолюції Ради Безпеки ООН, що засуджували насильство з боку боснійських сербів, причому остання резолюція кваліфікувала різанину в Сребрениці 1995 року як геноцид» [52].

Стратегічне партнерство було офіційно закріплене в 2013 році підписанням «Декларації про стратегічне партнерство». Протягом 2020-2023

років відбулася значна кількість двосторонніх візитів на високому рівні. Символічним проявом

58

політичної близькості стало підписання у вересні 2022 року угоди про взаємні консультації у сфері зовнішньої політики [21].

Енергетична сфера залишається ключовим компонентом двосторонніх відносин, створюючи значну асиметричну залежність. Як зазначають дослідники, «Росія зберігає економічний вплив особливо в енергетичному секторі в Сербії, оскільки забезпечує майже 100% імпорту газу країни, а російський енергетичний гігант Газпром володіє ключовою енергетичною інфраструктурою» [51].

У 2008 році російська компанія «Газпром Нефть» придбала 51% акцій сербської нафтової компанії NIS за 400 мільйонів євро, хоча експерти оцінювали ринкову вартість компанії в 2,2 мільярда євро [51]. Росія активно використовує енергетичні зв'язки для політичного впливу. Показовим прикладом стало оновлення газового контракту у травні 2022 року [47], коли Сербія уклала нову трирічну газову угоду на вигідних умовах незважаючи на війну в Україні.

У сфері загальної торгівлі вплив Росії значно поступається ЄС. Згідно з даними МВФ за 2024 рік, на ЄС припадає понад 81% експорту Сербії та 57,9% імпорту, тоді як частка Росії становить лише 2,7% у експорті та 3,9% в імпорті [52]. Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Сербія стала притулком для багатьох російських компаній. У 2022 році кількість зареєстрованих російських підприємств зросла в 12 разів порівняно з 2021 роком [48].

Військова співпраця залишається важливим елементом двосторонніх відносин. На відміну від більшості країн регіону, Сербія з 2007 року проголосила політику військового нейтралітету. Російсько-сербська військова співпраця розвивалася особливо інтенсивно протягом останнього десятиліття. До теперішнього часу Сербія придбала у Росії винищувачі МіГ, зенітні системи Панцир-С1 та протитанкові керовані ракети Корнет [54].

Важливим аспектом військової співпраці стали спільні військові навчання.

У 2019 році було проведено 96 спільних навчань між збройними силами двох країн. Символічним проявом стало відкриття Російсько-сербського

59

гуманітарного центру в Ніші у 2012 році, який західні країни підозрюють у проведенні розвідувальної діяльності [54].

Одним із найбільш ефективних інструментів російського впливу залишається інформаційна присутність. Згідно з дослідженнями, «вплив Росії в Боснії і Герцеговині, Чорногорії та Сербії, можливо, найбільш помітний через її здатність просувати свої наративи та поширювати дезінформацію через (соціальні) медіа» [53].

Ключовими інструментами є Russia Today Balkan та Sputnik, які публікують контент сербською мовою. Як зазначає Державний департамент США, ці медіаорганізації «використовують видимість звичайних міжнародних медіа ресурсів для надання дезінформації та пропагандистської підтримки зовнішньополітичним цілям Кремля» [46].

Згідно з дослідженням Європейської ради з міжнародних відносин, проведеним влітку 2021 року, 54% сербів розглядали Росію як союзника. Після початку повномасштабної війни в Україні опитування середини 2022 року показало, що 51% сербів вважають Росію своїм найважливішим партнером, 66% розглядають Москву як «найбільшого друга», а 61% сербів покладають відповідальність за спалах війни на Захід [51].

Тісні відносини Сербії з Росією створюють значні виклики для процесу європейської інтеграції. Як зазначають дослідники, «відносини Сербії з Росією продовжують перешкоджати повному зближенню з ЄС, зокрема коли йдеться про узгодження Сербії із Спільною зовнішньою та безпековою політикою ЄС» [21].

Найбільш гострим питанням стала відмова Сербії приєднатися до санкцій ЄС проти Росії. Як зазначила прем'єр-міністр Ана Брнабіч 10 лютого 2023 року, «відмова Сербії накласти санкції на свого союзника Росію є серед перешкод для швидшого процесу вступу до Європейського Союзу» [47].

Згідно з даними Європейської парламентської дослідницької служби,

підтримка членства в ЄС дещо знизилася у країнах Західних Балкан: у 2022 році 60% населення підтримували вступ до ЄС порівняно з 62% у 2021 році [52]. Це

60

свідчить про певне розчарування через повільний прогрес та «втому від розширення» в самому ЄС [50].

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року створило серйозні виклики для зовнішньої політики Сербії. Незважаючи на тиск з боку ЄС, Сербія стала єдиною країною-кандидатом на членство, яка відмовилася приєднатися до санкцій проти Росії, хоча підтримала резолюції ООН, що засуджують російську агресію.

Російське вторгнення призвело до певного зниження рівня двосторонньої співпраці. Запланований візит Сергія Лаврова до Белграда у червні 2022 року був скасований через закриття повітряного простору сусідніми країнами [47]. Війна також вплинула на енергетичну співпрацю – Сербія змушена поступово шукати альтернативні джерела енергії.

Важливою зміною стало збільшення міграції росіян до Сербії. За оцінками, близько 220 000 росіян переїхали до Сербії після початку війни. Експерти оцінюють, що близько 40% російських мігрантів повністю протистоять війні, тоді як 60% мають більш нейтральну позицію [54].

Верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики Жозеп Боррель чітко окреслив умови для подальшого просування Сербії на шляху до європейської інтеграції, наголосивши на необхідності перегляду відносин Белграда з Москвою та Пекіном. Заява європейського дипломата засвідчує посилення тиску Брюсселя на Сербію в контексті її багатовекторної зовнішньої політики, яка дедалі більше викликає занепокоєння в європейських столицях. Особливу стурбованість ЄС викликає небажання Белграда приєднуватися до санкцій проти Росії та тісні економічні зв'язки з Китаєм, що суперечить принципам спільної зовнішньої та безпекової політики Союзу. Позиція Борреля відображає ширшу дилему європейської політики розширення, коли геополітичні виклики змушують ЄС переглядати критерії членства та посилювати вимоги щодо зовнішньополітичного вирівнювання кандидатів [56].

Сербія опинилася на роздоріжжі між традиційними зв'язками з Росією, економічними вигодами від співпраці з Китаєм та стратегічною метою

61

євроінтеграції. Риторика європейських лідерів свідчить про вичерпання терпіння ЄС щодо балансування Белграда між Заходом і Сходом, особливо в умовах російської агресії проти України. Вимога змінити відносини з авторитарними режимами є фактично ультиматумом, який ставить під сумнів реалістичність швидкого просування Сербії до членства в ЄС. Внутрішньополітична ситуація в Сербії, де проросійські настрої залишаються значними, ускладнює можливість уряду Вучича різко змінити зовнішньополітичний курс без ризику втрати підтримки частини електорату [57].

Ця ситуація ілюструє фундаментальне протиріччя між декларованою політикою розширення ЄС на Західних Балканах та реальними геополітичними пріоритетами, які вимагають від кандидатів однозначного цивілізаційного вибору. Жорсткість європейських вимог може як прискорити трансформацію сербської зовнішньої політики, так і призвести до подальшого відкладання перспектив членства, що загрожує залишити Балкани у «сірій зоні» між ЄС та альтернативними геополітичними проектами [58].

Аналіз відносин у трикутнику «Сербія-Росія-ЄС» дозволяє окреслити декілька сценаріїв розвитку. Перший варіант передбачає продовження політики балансування з поступовою адаптацією до вимог ЄС. Сербія зберігатиме стратегічне партнерство з Росією, але здійснюватиме тактичні поступки. Цей сценарій найбільше відповідає внутрішньополітичним інтересам сербського керівництва.

Другий сценарій передбачає послідовний геополітичний розворот Сербії в бік ЄС, що означало б приєднання до санкцій проти Росії та відмову від енергетичної залежності. Такий підхід прискорив би євроінтеграцію, але потенційно мав би значні внутрішньополітичні наслідки. Реалізація цього сценарію можлива за умови суттєвих економічних стимулів з боку ЄС.

Третій сценарій, найменш імовірний, передбачає посилення орієнтації

Сербії на Росію та відмову від євроінтеграційних прагнень. Такий варіант міг би реалізуватися в разі різкого погіршення відносин з ЄС, наприклад, через вимогу визнання незалежності Косова.

62

Загалом, найбільш імовірним видається поступове зближення Сербії з ЄС при одночасному прагматичному дистанціюванні від Росії. Економічні реалії, географічне положення та довгострокові національні інтереси об'єктивно схиляють Белград до європейської інтеграції, попри історичні та політичні зв'язки з Москвою.

Проведений аналіз дозволяє зробити кілька ключових висновків. Російський вплив у Сербії залишається значним, попри географічну віддаленість та економічну перевагу ЄС. Цей вплив реалізується через політичну підтримку з питання Косово, енергетичну залежність, військову співпрацю та ефективне використання інструментів «м'якої сили».

Сербія продовжує проводити зовнішню політику балансування між Росією та ЄС, що ускладнює євроінтеграційні процеси, особливо в контексті вимог щодо узгодження зовнішньої політики з позицією ЄС. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну поставило сербське керівництво перед складним вибором, проте не призвело до радикальної зміни двосторонніх відносин.

Косовське питання залишається центральним у відносинах Сербії з Росією та ЄС. Воно є не лише політичною проблемою, але й глибоко емоційною для сербського суспільства, що створює ситуацію, коли влада має вибирати між національною ідентичністю та прагматичними інтересами. Геополітичний контекст, особливо російсько-українська війна, суттєво впливає на динаміку врегулювання косовського питання.

3.2. Косовська проблема в контексті європейської інтеграції Сербії

Косово має особливе значення для сербської національної ідентичності. Саме тут у 1389 році відбулася битва на Косовому полі, яка стала символічною подією в сербській історії. Відповідно до національного міфу, сербський князь Лазар перед битвою обрав «небесне царство» замість «земного», що заклало

основи так званого «Косовського завіту» – важливого елементу сербської національного коду.

63

Проте етнічний склад регіону значно змінився протягом століть. Якщо на початку ХХ століття серби становили близько 40% населення Косово, то за югославської доби, особливо після Другої світової війни, частка албанського населення стрімко зростала.

Сучасна фаза конфлікту розпочалася в кінці двадцятого століття, коли під керівництвом Слободана Мілошевича Сербія скасувала автономію Косова, що призвело до масштабних протестів албанського населення. Ескалація напруженості призвела до збройного конфлікту, який завершився втручанням НАТО.

Військова операція НАТО проти Югославії у 1999 році призвела до фактичного відокремлення Косово від Сербії. У 2008 році Косово в односторонньому порядку проголосило незалежність, яку визнали більшість західних держав, але не визнали Сербія, Росія, Китай та низка інших країн [2].

У 2023 року під тиском ЄС та США були досягнуті значні прориви у діалозі між Белградом і Приштиною. В Брюсселі президент Сербії Александар Вучич та прем'єр-міністр Косово Альбін Курті погодилися з текстом «Угоди про шлях нормалізації відносин між Косово і Сербією». А Охриді було схвалено «Додаток про імплементацію» цієї угоди [4]. Хронологія процесу, що призвів до цих угод, розпочалася ще влітку 2022 року.

Охридський додаток конкретизував терміни та механізми імплементації угоди. Зокрема, передбачено, що Косово «негайно розпочне переговори» щодо створення системи самоврядування для сербської громади, а ЄС зобов'язався провести донорську конференцію для інвестиційної та фінансової підтримки Косово та Сербії після схвалення угоди [8].

Ці документи характеризуються методом «конструктивної двозначності», що дозволяє сторонам по-різному інтерпретувати їх зміст. Дослідження, що з одного боку, угоди не містять прямого визнання незалежності Косово з боку Сербії, на чому наполягав Белград [58]. З іншого боку, вони фактично

передбачають, що Сербія визнає суверенітет Косово та не перешкоджатиме його членству в міжнародних організаціях, що відповідає інтересам Приштини.

64

Реакція сербського суспільства на Брюссельську та Охридську угоди була неоднозначною. Соціологічні опитування, проведені Інститутом європейської інтеграції Сербії, показують, що більшість сербів (близько 80%) виступають проти визнання незалежності Косово навіть в обмін на прискорення процесу вступу до ЄС. Водночас, підтримка самого процесу євроінтеграції залишається на рівні 35-43%, що свідчить про суперечливе ставлення громадян до цих питань.

Політичні сили країни також розділилися у своїх оцінках. Правляча Сербська прогресивна партія на чолі з президентом Вучичем намагається представити угоди як компроміс, який дозволяє Сербії продовжувати шлях до ЄС, не визнаючи офіційно незалежність Косово. Натомість опозиційні націоналістичні партії різко критикують ці домовленості, називаючи їх «зрадою національних інтересів».

Особливо показовою є позиція Сербської православної церкви, яка традиційно виступала проти будь-яких рішень, що можуть призвести до визнання незалежності Косово. Після підписання угод патріарх Порфирій виступив з критикою тих, хто намагається «вчити церкву, як треба поводитися з Косово» [56]. Це свідчить про схожі позиції церкви та влади.

ЄС неодноразово підкреслював, що нормалізація відносин з Косово є необхідною умовою для просування Сербії на шляху до повноправного членства. Що це ставить Белград у складне становище, оскільки вимагає вибору між стратегічною метою європейської інтеграції та захистом того, що більшість сербів вважають національними інтересами [62].

Брюссельська та Охридська угоди були покликані знайти компромісне рішення цієї дилеми. ЄС та США розглядають їх як значний крок уперед, який дозволяє Сербії просуватися шляхом європейської інтеграції, не вимагаючи від неї формального визнання незалежності Косово. Угоди передбачають фактичне визнання суверенітету Косово, що викликає значне невдоволення у сербському

суспільстві [63].

Відносини між ЄС та Сербією були формалізовані підписанням Угоди про стабілізацію та асоціацію у 2008 році, яка набула чинності лише в 2013 році через

65

проблеми, пов'язані з співпрацею Сербії з Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії. У березні 2012 року Сербія отримала статус кандидата на вступ до ЄС, а в січні 2014 року розпочалися офіційні переговори про вступ.

У стратегії ЄС щодо Західних Балкан, прийнятій у 2018 році, Сербія була визначена як потенційний лідер розширення з можливістю вступу до 2025 року [8].

Президент Вучич намагається знайти компромісний шлях, який дозволив би Сербії просуватися до ЄС, не відмовляючись офіційно від претензій на Косово. Його риторика характеризується певною двозначністю: з одного боку, він наголошує, що «червоною лінією» є визнання незалежності Косово, з іншого – погоджується з документами, які фактично передбачають таке визнання [61].

Цю двозначність можна пояснити складною внутрішньополітичною ситуацією. Соціологічні опитування показують, що більшість сербів виступають проти визнання незалежності Косово (79,2%), проти вступу до НАТО (83,7%) та проти приєднання до санкцій проти Росії (80,1%) [4].

Косовське питання виділено в окрему переговорну главу 35 «Інші питання», що є безпрецедентним у практиці розширення ЄС. Європейська комісія послідовно підкреслює, що нормалізація відносин з Косово є необхідною умовою для просування Сербії на шляху до членства. Це чітко відображено в Переговорній рамці ЄС для Сербії, яка передбачає можливість блокування переговорного процесу в разі недостатнього прогресу в діалозі з Косово.

Позиція ЄС щодо косовського питання базується на прагматичному підході «нормалізації без визнання», що передбачає встановлення функціональних відносин між Белградом і Приштиною без вимоги

формального визнання Сербією незалежності Косова. Цей підхід, з одного боку, дає можливість Сербії рухатися шляхом європейської інтеграції, зберігаючи свою офіційну позицію щодо статусу Косова, а з іншого – забезпечує поступову інтеграцію Косова в європейські структури.

Однак «конструктивна двозначність», закладена в цьому підході, стає все менш життєздатною, оскільки процес європейської інтеграції Сербії

66

просувається до більш складних етапів. У нещодавніх заявах європейських лідерів, зокрема канцлера Німеччини та президента Франції, все частіше звучить думка про необхідність більш конкретних кроків з боку Сербії щодо визнання реальності існування незалежного Косова як передумови для завершення переговорів про вступ [10].

Косовське питання має значний геополітичний вимір. ЄС та США розглядають нормалізацію відносин між Белградом і Приштиною як важливий елемент стабілізації Балканського регіону. Натомість Росія традиційно підтримує позицію Сербії щодо Косова, використовуючи це питання як інструмент збереження свого впливу на Балканах [60].

У 2023 році відбулося значне посилення західного тиску на Сербію. Це пов'язано не лише з бажанням врегулювати косовське питання, але й з прагненням змусити Белград приєднатися до антиросійських санкцій у контексті російсько-української війни. Вучич охарактеризував ситуацію як «безальтернативний вибір між ізоляцією, зупинкою процесу євроінтеграції, припиненням інвестицій і санкціями, з одного боку, та згодою з усіма пунктами західного плану, з іншого» [29].

Росія, своєю чергою, намагається зберегти вплив на Сербію, використовуючи історичні, культурні та релігійні зв'язки, а також економічні важелі, зокрема у сфері енергетики. Однак, можливості Москви на Балканах суттєво обмежились через російсько-український конфлікт, що посилює позиції Заходу в регіоні.

Діалог між Белградом і Приштиною за посередництва ЄС, відомий як Брюссельський діалог, розпочався в березні 2011 року. Діалог був

структурований у два етапи: технічний (2011 р.) та політичний (з 2013 р.).

Ключовою віхою діалогу стало підписання «Першої угоди про принципи нормалізації відносин» 19 квітня 2013 року. Угода складалася з 15 пунктів і передбачала створення Спільноти сербських муніципалітетів у Косово з широкими повноваженнями самоврядування, інтеграцію паралельних сербських

67

інституцій в косовську правову систему, та проведення місцевих виборів у північних муніципалітетах Косово за косовськими законами [63]. Перша Брюссельська угода була сприйнята ЄС як історичний прорив. Вона дозволила Сербії отримати дату початку переговорів про вступ, а Косово – підписати Угоду про стабілізацію та асоціацію з ЄС. Однак, сторони інтерпретували угоду по-різному: Белград розглядав її як гарантію створення автономії для косовських сербів, тоді як Приштина – як підтвердження своєї влади над всією територією Косова [61].

Головною проблемою Брюссельського діалогу стала незадовільна імплементація досягнутих домовленостей. Із 33 угод, укладених між 2011 і 2022 роками, повністю реалізовано менше третини. Найбільш проблемним питанням залишається створення Спільноти сербських муніципалітетів. Косовська сторона блокує її формування, посиляючись на рішення Конституційного суду Косова від 2015 року, який визнав деякі положення угоди такими, що не відповідають Конституції Косова. Сербія натомість наполягає на повній імплементації угоди відповідно до її оригінального тексту [62].

У 2018 році діалог фактично зайшов у глухий кут після введення Косово 100% мита на сербські товари у відповідь на блокування Сербією вступу Косово до Інтерполу. Спроби відновлення діалогу в 2020-2021 роках під егідою спеціального представника ЄС Мірослава Лайчака досягли лише обмеженого прогресу в технічних питаннях.

Новим імпульсом мала стати європейська пропозиція, відома як «Європейська пропозиція». Ця ініціатива передбачає де-факто визнання Сербією територіальної цілісності Косова та його міжнародної правосуб'єктності в обмін на широку автономію для косовських сербів та

прискорення європейської інтеграції обох країн [4].

У лютому 2023 року сторони принципово погодилися з текстом пропозиції, однак її імплементація знову стикається з серйозними перешкодами. Косово наполягає на повному визнанні своєї незалежності як передумові для створення Спільноти сербських муніципалітетів, тоді як Сербія вимагає спочатку створення

68

Спільноти сербських муніципалітетів і відмовляється від будь-яких кроків, які можуть інтерпретуватися як визнання.

Економічні відносини між Сербією та Косово мають значний потенціал для розвитку та можуть бути каталізатором політичного примирення. До своєї незалежності Косово було економічно інтегрованою частиною Сербії, і розрив цих зв'язків негативно вплинув на економічний розвиток обох сторін.

Незважаючи на політичну напруженість, торговельні відносини між Сербією та Косово розвиваються в рамках Центральноєвропейської угоди про вільну торгівлю, до якої Косово входить під назвою «UNMIK/Косово». Сербія є одним з найбільших торговельних партнерів Косова, особливо в категорії імпорту. Однак, періодичні торговельні конфлікти, такі як встановлення Косово 100% мита на сербські товари в 2018-2020 роках, демонструють високу залежність економічних відносин від політичної ситуації. Економічна співпраця між Сербією та Косово може принести значні вигоди обох сторонам.

В рамках Брюссельського діалогу було досягнуто низку економічних домовленостей. Реалізація цих домовленостей залишається неповною, що вказує на необхідність посилення економічного виміру діалогу. Важливим кроком могло б стати створення економічної зони вільної торгівлі та інвестицій у районах, населених сербською меншиною, що сприяло б їхній інтеграції в косовську економіку при збереженні зв'язків із Сербією.

Європейський Союз відіграє центральну роль у врегулюванні косовського конфлікту, виступаючи одночасно як посередник у діалозі та як кінцева «винагорода» для обох сторін у вигляді перспективи членства. Однак, ефективність ЄС як посередника обмежується низкою факторів.

ЄС не має єдиної позиції щодо статусу Косова, оскільки п'ять держав членів (Іспанія, Словаччина, Кіпр, Румунія та Греція) не визнають його незалежності [7].

ЄС стикається з «втомою від розширення» та внутрішніми кризами, що знижує привабливість європейської перспективи як стимулу для компромісу [8].

69

Незважаючи на ці обмеження, ЄС залишається найбільш прийнятним посередником для обох сторін, оскільки пропонує чіткий шлях інтеграції та економічного розвитку.

Важливим аспектом посередництва ЄС є його здатність мобілізувати значні фінансові ресурси для підтримки процесу примирення. Відповідно до Охридської угоди, ЄС зобов'язався організувати донорську конференцію для підтримки економічного розвитку обох сторін. Це створює додатковий стимул для імплементації досягнутих домовленостей.

За роки переговорів було запропоновано різні моделі вирішення косовського питання, які можна умовно розділити на кілька категорій. Модель «нормалізації без визнання», яка лежить в основі поточного Брюссельського діалогу, передбачає встановлення нормальних відносин між Сербією та Косово без формального визнання незалежності останнього. Перевагою цієї моделі є її поступовість та можливість поетапної імплементації, що робить її політично прийнятною для обох сторін. Недоліком є постійна невизначеність щодо кінцевого статусу, що створює потенціал для періодичних криз [62].

Модель «територіального розмежування/обміну територіями», яка активно обговорювалася в 2018-2019 роках, передбачає перегляд кордонів між Сербією та Косово з можливим обміном територіями: північне Косово з сербською більшістю відійшло б до Сербії, а Прешевська долина в Сербії з албанською більшістю – до Косова. Після такого розмежування Сербія могла б визнати незалежність Косова в нових кордонах. Ця модель викликала значну критику з боку багатьох європейських країн та США, які побоювалися, що вона може створити небезпечний прецедент для інших етнічних конфліктів на Балканах та за їх межами [59].

Модель «спільної європейської інтеграції» передбачає відкладення остаточного вирішення питання статусу до моменту вступу обох сторін до Європейського Союзу. Логіка полягає в тому, що в рамках єдиного європейського простору з відкритими кордонами та спільними інституціями питання формального суверенітету втратить свою гостроту. Ця модель вимагає від ЄС

70

чіткого визначення шляху інтеграції для обох сторін, включаючи можливість паралельного вступу або спеціального режиму для Косова, враховуючи його особливий статус. Критики вказують на нереалістичність цієї моделі з огляду на поточні проблеми розширення ЄС та відсутність консенсусу всередині блоку щодо Косова.

Модель «внутрішнього самовизначення» пропонує надання косовським сербам розширеної автономії в рамках Косова в обмін на визнання Сербією незалежності Косова. Ця модель близька до поточних Брюссельських домовленостей, але передбачає більш чіткі гарантії для сербської громади та більш конкретні зобов'язання з боку Сербії [58].

Перевагою цієї моделі є її збалансованість та відповідність міжнародним стандартам захисту прав меншин. Недоліком є складність імплементації в умовах глибокої недовіри між сторонами та радикалізації політичного дискурсу як у Белграді, так і в Приштині.

Політичне керівництво Сербії на чолі з президентом обрало стратегію «сидіння на двох стільцях», намагаючись одночасно просувати європейську інтеграцію та захищати національні інтереси.

Критики стверджують, що сербське керівництво використовує косовську проблему для внутрішньої мобілізації та відволікання уваги від проблем з демократією та верховенством права. Водночас, прихильники вбачають у політиці Вучича прагматичний підхід, спрямований на поступове підготування сербського суспільства до неминучих компромісів.

Важливим фактором є також традиційні зв'язки Сербії з Росією, яка послідовно підтримує позицію Белграда щодо Косова на міжнародній арені,

зокрема блокуючи вступ Косова до ООН. Зростаюча геополітична напруга між Росією та Заходом створює додатковий тиск на Сербію, яка змушена балансувати між різними центрами сили.

Із боку Косова також існують значні внутрішньополітичні обмеження для компромісу. Уряд Альбіна Курті, який прийшов до влади в 2021 році, займає

71

більш жорстку позицію щодо діалогу з Сербією, наполягаючи на повному визнанні як передумові для будь-яких компромісів [61].

В цілому, косовське питання залишається ключовим фактором формування національної ідентичності Сербії та водночас серйозним викликом для європейської інтеграції країни. Брюссельські та Охридські угоди демонструють прагнення до компромісу, проте їхня «конструктивна двозначність» не усуває глибокої політичної та суспільної напруги. Геополітичний контекст, включно з роллю Росії та Заходу, значною мірою визначає можливості та обмеження обох сторін у врегулюванні конфлікту. Внутрішньополітичні чинники, зокрема позиції сербської та косовської влад, ускладнюють імплементацію досягнутих домовленостей. Збереження стабільності та просування євроінтеграції вимагають поєднання дипломатичної гнучкості, економічного співробітництва та поступової адаптації суспільної свідомості до реалій конфлікту.

3.3. Перспективи євроінтеграції Сербії

Питання європейської інтеграції Сербії залишається одним із найскладніших і найбільш дискусійних аспектів процесу розширення Європейського Союзу на Західні Балкани. Після десятиліть складних трансформацій, повільних реформ і геополітичних викликів, Сербія перебуває на критичному роздоріжжі свого європейського шляху. Аналіз сучасного стану переговорного процесу, основних перешкод на шляху до членства та перспектив майбутньої інтеграції вимагає комплексного підходу, що враховує політичні, економічні, інституційні та геополітичні виміри цього процесу.

Сербія офіційно подала заявку на членство в Європейському Союзі у

квітні 2009 року, отримавши статус країни-кандидата у березні 2012 року. Переговори про вступ розпочалися у січні 2014 року, коли відбулася перша міжурядова конференція. За більш ніж десятиліття переговорного процесу було відкрито 22 із 35 переговорних розділів, однак лише два було тимчасово закриті. Європейська Комісія у своєму звіті за 2024 рік констатує, що Сербія має добрий рівень підготовки у розвитку функціонуючої ринкової економіки та досягла певного прогресу, зокрема завдяки відповідній жорсткій монетарній та фіскальній

72

політиці, що сприяла дезінфляції [10]. Водночас, загальний темп переговорів залишається повільним, оскільки жодного прогресу у відкритті або закритті розділів не було досягнуто з грудня 2021 року.

Відповідно до оновленої методології розширення, яку Сербія прийняла у червні 2021 року, переговорний процес структуровано навколо шести тематичних кластерів. Повністю відкрито всі розділи в кластері про основи процесу приєднання та кластері про зелений порядок денний і стали зв'язність. Однак прогрес у відкритті кластера про конкурентоспроможність і інклюзивне зростання залишається заблокованим, незважаючи на виконання технічних вимог. Європейська Комісія у жовтні 2024 року підтвердила, що Сербія виконала критерії для відкриття кластера 3, проте це було відкладено через необхідність суттєвого прогресу у верховенстві права та нормалізації відносин з Косово [3].

Аналітичний центр з європейської політики у Белграді відзначає, що у період з червня 2023 року по червень 2024 року Сербія продемонструвала обмежений прогрес у багатьох сферах, а рання виборча кампанія та відповідна перерва у функціонуванні уряду та парламенту уповільнили процес реформ [20]. Це ілюструє структурну проблему сербської політичної системи, де часті дострокові вибори створюють періоди технічних урядів, що негативно впливає на спроможність державних інституцій послідовно впроваджувати європейські реформи.

Одним із найбільш критичних аспектів, що визначають перспективи

європейської інтеграції Сербії, залишається питання верховенства права. Європейський Союз традиційно розглядає цю сферу як фундаментальну для процесу приєднання, що відображено у пріоритетності розділів 23 і 24 переговорного процесу. Звіт Європейської Комісії за 2024 рік констатує, що Сербія перебуває між певним рівнем підготовки та помірним рівнем підготовки у сфері судової системи, досягнувши лише обмеженого прогресу, зокрема у прийнятті підзаконних актів до законів про конституційні поправки [31]. Водночас залишається проблемою тиск на судову систему, а чотири вакантні посади у Конституційному суді досі не заповнені.

73

Особливу стурбованість викликає питання незалежності судової влади. Високопосадовці уряду та члени парламенту продовжують публічно коментувати поточні розслідування чи судові провадження, що порушує етичні кодекси та підриває авторитет правосуддя. Ні Вища судова рада, ні Вища прокурорська рада не демонструють достатньо проактивної позиції у захисті незалежності судової системи від неналежного впливу. Це створює системну проблему, яка ставить під сумнів здатність Сербії забезпечити ефективне функціонування правової держави відповідно до європейських стандартів.

У сфері боротьби з корупцією Сербія демонструє певні покращення, зокрема щодо створення послужного списку. Кількість остаточних вироків у справах про корупцію високого рівня у 2023 році зросла порівняно з попередніми роками [14]. Однак Група держав проти корупції вказує, що зі 24 рекомендацій п'ятого раунду оцінювання лише одна рекомендація була повністю виконана, а 10 виконані частково. Корупція залишається поширеною у багатьох сферах і є джерелом серйозної стурбованості, що вимагає сильної політичної волі для ефективного вирішення проблем корупції та надійної відповіді системи кримінального правосуддя на корупцію високого рівня.

Функціонування демократичних інституцій в Сербії залишається предметом критики з боку міжнародної спільноти. Парламентські та місцеві вибори у грудні 2023 року, які спостерігала Місія ОБСЄ з моніторингу виборів, виявили численні недоліки виборчого процесу. У своєму остаточному звіті місія

ОБСЄ констатувала, що вибори були технічно добре організованими і пропонували виборцям вибір політичних альтернатив, однак рішуча участь президента разом із системними перевагами правлячої партії створили несправедливі умови [19]. Опозиційні партії оскаржували законність виборів, особливо у Белграді, де національні спостерігачі зафіксували порушення на 21 відсотку виборчих дільниць.

Європейська комісія у жовтні 2024 року повідомляє, що порівняно з 2023 роком Сербія підвищила свій рівень підготовки у чотирьох із 33 переговорних розділів, досягнувши середнього бала 3,11 за п'ятибальною шкалою [18]. Це

74

свідчить про повільний, але послідовний прогрес у технічній підготовці до членства. Водночас Чорногорія залишається лідером регіону з показником 3,2, що підкреслює відносне відставання Сербії навіть серед західнобалканських країн-кандидатів.

Свобода вираження поглядів і медіа залишається сферою, де Сербія не досягла прогресу за рекомендаціями минулого року. Незважаючи на прийняття нових медіа-законів у жовтні 2023 року, які запровадили певні законодавчі покращення, продовжуються випадки погроз, залякування, мови ненависті та насильства проти журналістів, включаючи жінок-журналісток. Повторювані заяви високопосадовців щодо щоденної та розслідувальної роботи журналістів мають стримуючий вплив на свободу вираження поглядів. У 2023 році органи прокуратури розпочали 76 кримінальних справ у цій сфері порівняно з 86 у 2022 році, що свідчить про певну увагу до проблеми, однак системні виклики залишаються [21].

Із економічної точки зору Сербія демонструє більш позитивну динаміку. Країна має добрий рівень підготовки у розвитку функціонуючої ринкової економіки, а структура економіки є сприятливою завдяки зростаючому виробничому та сервісному секторам, що отримують користь від значних прямих іноземних інвестицій та тісної економічної інтеграції з Європейським Союзом. Європейський Союз залишається найважливішим торговельним партнером Сербії, на якого припадає більшість зовнішньоторговельного

обороту країни. Це створює об'єктивні економічні передумови для поглиблення інтеграції та створює взаємну зацікавленість у продовженні процесу приєднання.

У листопаді 2023 року Європейська Комісія оголосила Новий план зростання для Західних Балкан на період 2024-2027 років вартістю 6 мільярдів євро, з яких 2 мільярди становлять гранти, а 4 мільярди – пільгові кредити [12]. Bruegel у своєму аналітичному документі підкреслює, що окрім надання додаткової фінансової допомоги регіону, Європейський Союз має на меті прискорити економічну конвергенцію, створити стимули для прискорення реформ управління та економічних реформ, нормалізувати відносини між

75

Сербією та Косово, прискорити інтеграцію кандидатів у єдиний європейський ринок та стимулювати внутрішньорегіональну інтеграцію через Спільний регіональний ринок [13]. У жовтні 2024 року Сербія прийняла свою Реформаційну програму, передбачену в рамках Механізму реформ і зростання, яка охоплює реформи у бізнес-середовищі та розвитку приватного сектору, зеленому та цифровому переході, людському капіталі, основних правах і верховенстві права.

Проте Балкан Інсайт у листопаді 2024 року цитує експертку Бояну Селакович, яка стверджує, що хоча реформи є кроком у правильному напрямку, вони недостатньо амбітні для вирішення структурних проблем сербської економіки [16]. Малі та середні підприємства продовжують стикатися з численними перешкодами, включаючи нерівні умови конкуренції з великими компаніями та іноземними інвесторами. Зелений перехід потребує значного прискорення для підтримки конкурентної позиції сербських компаній у глобальних ланцюгах вартості та продовження залучення інвесторів.

Одним із найбільш проблемних аспектів європейської інтеграції Сербії залишається питання зовнішньополітичного вибору та узгодження з Спільною зовнішньою політикою та політикою безпеки Європейського Союзу. Центр з міжнародних і безпекових питань у Белграді провів аналіз, який показує, що у першій половині 2024 року Сербія узгодилася лише з 47% заяв Європейського

Союзу щодо зовнішньої політики, тоді як інші країни-кандидати з регіону – Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія та Північна Македонія – узгодилися зі 100% таких заяв [1]. Це різке відставання ставить під сумнів щирість європейських прагнень Сербії та створює серйозні перешкоди для подальшого прогресу у переговорному процесі.

Особливо проблемним є відмова Сербії приєднатися до міжнародних санкцій проти Російської Федерації після початку повномасштабного вторгнення в Україну у лютому 2022 року. Європейський парламент прийняв резолюцію, в якій висловив глибоке розчарування неприєднанням Сербії до санкцій Європейського Союзу проти Росії, що шкодить процесу вступу Сербії до

76

Європейського Союзу. Рівень узгодження Сербії зі Спільною зовнішньою політикою та політикою безпеки неухильно знижується з 2021 року, впавши з 54 відсотків у 2023 році до 51 відсотка у 2024 році згідно з офіційними даними Європейської Комісії. Це відбувається у контексті, коли Сербія підтримує територіальну цілісність і політичну незалежність України та засуджує агресію Російської Федерації проти України, голосуючи разом з Європейським Союзом в Організації Об'єднаних Націй [15].

Інститут ге-Engage у своєму дослідженні грудня 2024 року аналізує, що Росія використовує гібридні загрози, політичні втручання та медіа для встановлення та підтримання областей, де вона контролюватиме місцевих лідерів безпеки, запобігаючи просуванню процесу вступу до Європейського Союзу [12]. Росія успішно експлуатує питання ідентичності та культури, а також енергетичні залежності, в той час як російська пропаганда підживлює антиєвропейські настрої. Відкритість Сербії до різних форм співпраці з зовнішніми геополітичними силами обмежує те, що Європейський Союз може запропонувати як механізми протидії. Енергетична залежність від Росії залишається значною, оскільки Газпром домінує на ринках газу та нафти в Сербії, надаючи країні імпорт і доступ до критичної інфраструктури.

Водночас посилюються відносини Сербії з Китаєм, включаючи набуття

чинності 1 липня 2024 року Угоди про вільну торгівлю з Китаєм, що є стратегічною проблемою для Європейського Союзу. Китай розширив свій вплив через інфраструктурні проекти, такі як залізниця Белград-Будапешт, створюючи інвестиційні залежності. Хоча китайський експансіоністський підхід не включає пряму конфронтацію з Європейським Союзом і не має на меті підрив зусиль інтеграції до Європейського Союзу, він створює альтернативні джерела політичного впливу, що ускладнює європейську перспективу Сербії.

Питання інституційної спроможності та реформи державного управління залишається критично важливим для успішної інтеграції Сербії до Європейського Союзу. Європейська Комісія констатує, що Сербія є помірно підготовленою у сфері реформи державного управління, однак загалом не було

77

досягнуто прогресу. Рекомендації минулого року не були виконані і залишаються чинними. Зокрема, необхідно зменшити надмірну кількість виконуючих обов'язки на керівних посадах і виділити достатні ресурси для ефективних процесів набору на основі заслуг. Близько 57% вищих державних службовців станом на березень 2024 року обіймали посади на тимчасовій основі, що підриває принципи професійної державної служби [13].

Система розробки та координації політики регулюється, але не систематично застосовується. Механізм систематичної інтеграції думки Секретаріату державної політики до проектів законів і політичних документів відповідно до Закону про систему планування потребує зміцнення. Публічні консультації проводилися у 2023 році щодо 53 % проектів законів і 31 % проектів нормативних актів, що залишається недостатнім [46]. Відсутній центральний орган, відповідальний за контроль якості публічних консультацій, що створює можливості для формального, а не змістовного залучення громадськості до процесу прийняття рішень.

У сфері управління державними фінансами основна структура існує, але потребує вдосконалення. Програма реформи управління державними фінансами на період 2021-2025 років реалізується відповідно до плану дій, хоча перегляд у грудні 2023 року додатково знизив її амбітність. Програма все ще значною

мірою залежить від донорського фінансування, і лише 21% покривається державним бюджетом [46]. Необхідно продовжити розширення охоплення та якості внутрішнього фінансового контролю державного сектору. План дорожньої карти управлінської підзвітності ще має бути прийнятий. Потрібні сильніші обов'язкові фінансові правила.

Аналізуючи перспективи європейської інтеграції Сербії, можна виокремити кілька можливих сценаріїв подальшого розвитку подій. Оптимістичний сценарій передбачає, що Сербія виконає всі критерії для членства до 2026 або 2027 року, як заявив президент Александар Вучич, однак реальне приєднання може статися не раніше 2030 року. Президент Європейської Ради Шарль Мішель під час Бледського стратегічного форуму підтримав цільову дату

78

2030 року, заявивши, що таке розширення має бути готовим до реалізації до 2030 року. Міністр закордонних справ Італії Антоніо Таяні у 2025 році під час зустрічі у Римі щодо розширення Західних Балкан заявив про можливий рік вступу для країни, що свідчить про збереження інтересу Європейського Союзу до завершення процесу інтеграції [8].

Реалістичний сценарій, однак, передбачає більш тривалий період інтеграції, що може розтягнутися на наступне десятиліття. Це пов'язано з необхідністю вирішення фундаментальних проблем верховенства права, подолання демократичних дефіцитів, досягнення реального прогресу у нормалізації відносин з Косово та узгодження зовнішньої політики з позиціями Європейського Союзу. Враховуючи поточні темпи реформ та глибину необхідних трансформацій, такий сценарій видається найбільш ймовірним. Європейська Комісія у своєму звіті 2024 року підкреслює, що загальний темп переговорів продовжуватиме залежати від реформ верховенства права та нормалізації відносин Сербії з Косово.

Песимістичний сценарій передбачає можливе заморожування або навіть регресію у переговорному процесі, якщо Сербія не продемонструє рішучої політичної волі до проведення необхідних реформ і продовжуватиме

геополітичне балансування між Європейським Союзом та Росією. Зростаюче розчарування сербського суспільства щодо європейських перспектив у поєднанні з внутрішньополітичною ситуацією, де влада базується на патронажі, корупції та контролі над медіа, може призвести до стагнації процесу інтеграції на тривалий період. Європейський Союз може втратити терпіння щодо відсутності прогресу у ключових сферах, особливо враховуючи необхідність консолідації перед наступними хвилями розширення, що включають східноєвропейські країни.

Важливим чинником, що впливатиме на реалізацію того чи іншого сценарію, є геополітична ситуація у Європі та ширшому регіоні. Повномасштабна війна Росії проти України створила почуття терміновості щодо вирішення затяжних територіальних конфліктів у безпосередній близькості Європейського Союзу та підкреслила необхідність для Європейського Союзу

79

приділяти більше уваги протяжним територіальним конфліктам у безпосередній близькості. Водночас вона також викрила хиткість мирних процесів у Європі та продемонструвала вразливість країн, які намагаються балансувати між Заходом і Росією. У цьому контексті європейська інтеграція Західних Балкан, включаючи Сербію, набуває додаткового стратегічного значення для безпеки та стабільності континенту.

Перспективи європейської інтеграції Сербії залишаються невизначеними та залежать від здатності країни подолати численні внутрішні та зовнішні виклики. Технічний прогрес у деяких сферах, зокрема в економіці та окремих секторальних політиках, є безсумнівним. Проте фундаментальні проблеми верховенства права, демократичних стандартів, свободи медіа та узгодження зовнішньої політики створюють серйозні перешкоди для просування у переговорному процесі. Особливо критичним залишається питання нормалізації відносин з Косово, яке Європейський Союз розглядає як неодмінну умову членства.

Геополітичне балансування Сербії між Європейським Союзом, Росією та Китаєм відображає складність вибору, який стоїть перед країною. З одного боку,

економічні інтереси та прагматичні міркування штовхають Сербію до тіснішої інтеграції з Європейським Союзом, який залишається її основним торговельним партнером і джерелом інвестицій. З іншого боку, історичні, культурні та політичні чинники, а також питання Косово, створюють простір для впливу Росії та Китаю, які підтримують сербську позицію щодо територіальної цілісності.

Успіх європейської інтеграції Сербії значною мірою залежатиме від політичної волі керівництва країни до проведення глибоких і незворотних реформ, а також від здатності Європейського Союзу підтримувати чітку та переконливу перспективу членства. Новий план зростання для Західних Балкан і оновлена методологія розширення створюють додаткові інструменти для стимулювання реформ, однак їхня ефективність залежатиме від послідовності застосування і політичної підтримки з обох боків. Найближчі роки стануть вирішальними для визначення реальності європейських перспектив Сербії та можливості

80

завершення останньої хвилі розширення Європейського Союзу на Західних Балканах.

Висновок до розділу 3

Європейська інтеграція Сербії перебуває на критичному роздоріжжі, де технічний прогрес у переговорах гальмується фундаментальними політичними та геополітичними викликами. Попри відкриття 22 із 35 переговорних розділів з моменту початку переговорів у 2014 році, жоден новий розділ не було відкрито чи закрито з грудня 2021 року, що свідчить про структурну кризу переговорного процесу. Центральною перешкодою залишається косовське питання, яке набуло статусу екзистенційної проблеми для сербської національної ідентичності та одночасно стало критерієм для просування до членства в Європейському Союзі.

Брюссельська та Охридська угоди 2023 року продемонстрували метод конструктивної двозначності, дозволяючи обом сторонам інтерпретувати документи відповідно до власних інтересів. Сербія уникає формального визнання незалежності Косово, водночас фактично визнаючи його суверенітет

та не перешкоджаючи членству в міжнародних організаціях. Однак, ця двозначність стає дедалі менш життєздатною у контексті просування до завершальних етапів інтеграції, оскільки Європейський Союз дедалі наполегливіше вимагає конкретних кроків від Белграда.

Внутрішньополітична ситуація в Сербії характеризується глибокими демократичними дефіцитами. Проблеми верховенства права, незалежності судової системи, свободи медіа та боротьби з корупцією створюють системні перешкоди для європейської інтеграції. Вибори грудня 2023 року, які відбулися в несправедливих умовах через участь президента та системні переваги правлячої партії, підтвердили авторитарний дрейф політичної системи. Водночас економічні показники залишаються відносно позитивними завдяки функціонуючій ринковій економіці та тісним торговельним зв'язкам з Європейським Союзом.

Геополітичне балансування між Європейським Союзом, Росією та Китаєм відображає спробу сербського керівництва сидіти на двох стільцях. Відмова